NAŠE ŘEČ

ROČNÍK X. ČÍSLO 5.

JOS. ZUBATÝ.

ODLEHNOUTI.

V češtině nalézáme na slově odlehnouti a slovech s ním příbuzných docela zřetelně dva různé významy. Jeden se zřejmě druží k obyčejnému, hmotnému významu slovesa *lehnouti, lihati (léhati).* Jako *odsednouti, odstoupiti (odstoupnouti)* znamená sednouti, stoupiti od někoho nebo od něčeho dále, tak *odlehnu* je, abychom mluvili s Rosou (Čechořečnost 197), ‚hnu se z toho místa, kde jsem ležel' (Kott cituje 2, 289 ze stč. překladu z Boccaccia větu »odlehni ote mne a nedotýkej se mne viece«). Mimo to mají slovníky a Gebaurovy sbírky, do nichž jsme ovšem také nahlédli, ze stč. biblí a z Comestora rčení *odlehnúti* (nebo ještě i starým tvarem neurč. zp. *odléci*)*od města* (recedere ab urbe, ustoupiti od obléhaného města; právě tak se říkalo *přilehnouti k městu* a posud se říká *oblehnouti město* = lehnouti ob město, okolo města). Sem také patří příd. jm. *odlehlý* (pol. *odległy*), jež Jungmann uvádí jen ze svého překladu Ataly, jež však je u nás tak rozšířeno, že sotva bylo převzato z polštiny (srv. též *přilehlý*). *Přiléhati* může znamenati jednak lehati k někomu nebo k něčemu, jednak (a to je obyčejný význam) býti přilehlý, přiléhavý; obdobné významy má i *odléhati:* podle Rosy, jenž ovšem odvozené tvary slovesné rád přidělával, i kde nejsou v obyčeji, lze říci »proč odlíháš?«, s významem ‚odstávati' má Kott z obecné řeči věty »prkno odléhá, dveře odléhají (= nepřiléhají)«. Rosovo *odléhávati* sotva kdo řekne nebo napíše, uměle také znějí věty z novější doby jako »která odlíhá od Asie tak převelmi zem, (město) odléhá asi půl hodiny od moře«.

Vedle toho je rčení *odlehlo mi,* jehož užíváme s významem ‚odlehčilo, ulevilo se mi' (o těle, na příklad v nemoci, i o duši, na př. v starostech, v zármutku). Z nejstarší doby našeho pí-

semnictví dokladů neznáme (v. Flajšhans, Č. přísl. 2, 71); první známý doklad je z Ezopa z r. 1556 (96a: na lodi, která v bouři tone, jsou dva nepřátelé, z nichž jeden, když slyšel, že předek lodi, na němž je jeho nepřítel, dříve ‚potone', »jako by mu odlehlo, řekl . . .«; jak české je to rčení, viděti z toho, že je překladatel přidal proti originálu ze svého). Pak jsou doklady od paní z Žerotína, Černínové, Komenského, Rosy atd. Že to je rčení staré, vidíme z toho, že je známo na celém území československém; na Moravě je zná Bartoš z valaštiny, ze slovenštiny je uvádí Kott i Kálal (na př. Hviezdoslav v Hájnikově ženě, Sobr. sp. 3, vyd. 1, 193, vypravuje o Čajkovi, »jak mu odl'ahlo«, když slyšel při přelíčení, že jeho žena se k své vině nehlásí). A jeho starobylost ještě více zaručuje okolnost, že je znají i jiné jazyky slovanské; upozorňujeme na ni zvláště proto, že náš výklad, je-li správný, musí hledati vznik rčení *odlehlo mi* v době prastaré.

Naše slovníky pokládají sloveso *odlehnouti* v obojím tom významu za slovo totéž, jen významem rozrůzněné, patřící k rodině slov *lehnouti, léhati, ležeti* s jejich ostatním příbuzenstvem. Různost významu při tomto názoru není nesnadno vyložiti: říkáme ‚leží mi na prsou, na mysli, na srdci' s významem ‚pociťuji tíseň', a proto mi může také ‚odlehnouti' (Rosa proto na výklad rčení *odlehlo mi* doplňuje ‚od srdce trápení' a Jungmann jeho význam znázorňuje slovesem *odstoupiti*). Kdyby se někomu zdálo, že výraz *odlehlo mi* je příliš kusý, aby mohl znamenati, co znamená, odkázali bychom jej na zkracování rčení, úkaz v jazykových dějinách dosti častý, o němž jsme se zmínili 7, 45; říkáme na př. *vytýkati, vytknouti někomu něco* s významem, který bychom těžko dovedli srovnati s pův. významem toho slovesa (vystrkovati, vyrážeti a p.; říkávalo se na př. vytknouti kámen ze zdi, podobné významy se uvádějí i z dnešní slovenštiny), kdybychom si neuvědomili, že se ve významu ‚vyčítati' říkávalo *vytýkati někomu něčím oči:* pův. rčení se zkrátilo v pouhé sloveso, toto sloveso přejalo podle významu vazbu slovesa *vyčítati* (někomu něco) a obdobný význam se ustálil skoro výhradně i na podst. jm. *výtka*. Mohli bychom uvésti dokonce i doklady, ovšem docela ojedinělé, plnějšího výrazu *odlehlo mi od srdce* (přísloví »když [člověk] popláče, od srdce odlehne« u Veleslavína, »jako by mi od srdce odlehlo« u paní Zuz. Černínové 84), mohli bychom ukázati i na stejně řídké, ale nepochybné doklady nedokonavého rčení *odléhá mi*, jež sotva jinak lze vykládati než v souvislosti s tvary *lehnouti, léhati* (»dnes mi hezky odléhá«, t. j. je mi snáz, bolesti ubývá, u Jungmanna z obecné mluvy, »někdy samým rozmluvením . . . bolesti odléhá« u Komenského, brn. vyd. 15, 99). A konečně

bychom se mohli dovolávati i českého jazykového citu, který patrně vedl i naše slovníkáře: uvědomujeme-li si vůbec etymologický význam rčení *odlehlo mi*, spojujeme je se slovesy *odlehnouti* v onom základním významu, s *lehnouti* atd. S tím se snadně srovnají i podstatná jména od tohoto rčení odvozená: *odleh* (odlehnutí, odlehčení, Kott 7, 51 od Chocerad), sloven. *odľah* u Bernoláka, Riznerovo *odľaha* (obleva, Kott t., Kálal 405). Ani různost samohlásky mezi č. *odlehnouti* a sloven. *odľahnúť*, o níž ještě promluvíme, nevadí; vždyť našemu *lehnouti* vůbec odpovídá sloven. *ľahnúť*.

Jediná věc, jež by se snad nesrovnávala se souvislostí rčení *odlehlo mi* se slovesem *lehnouti*, týkala by se jeho vazby. V souhlase s ní je vazba *odlehlo mi od srdce*, jejíž vzácné doklady jsme shora uvedli; ale jsou i vazby jiné. Říkáme na př. *odlehlo mi na prsou*. V slovenštině vedle *odľahlo mi* se říká plněji *odľahlo mi na srdci* (a tak, jak mě ujišťují Slováci, často) nebo *na duši* (Kott 2, 289, Kálal 405). To jsou rčení, která nepraví, *odkud* ‚mi odlehlo', jak bychom očekávali, kdyby základem bylo odlehnutí ve smyslu hmotném, t. j. odstoupení tísně (ode mne, od těla, od srdce atd.), nýbrž *kde*. A to je určení místní, které se ku představě odstoupení tísně tak málo hodí, jako kdybychom ve známé moravské písni (Suš. 225), která se v Křížkovského úpravě za mladých let našich zpěváckých spolků tak hojně zpívávala i u nás v Čechách, slyšeli »odpadels mi na srdečku« místo »od srdečka«. Vazba *odlehlo mi na srdci, na prsou* a p. se srovnává spíše se slovesem, jehož význam by byl asi ‚odlehčilo, ulehčilo se mi'. To ovšem samo ještě nedokazuje, že by tento význam musil býti původní. Máme vazby dvě *(odlehlo mi od srdce — na srdci)*, jež sotva obě jsou správné, posuzujeme-li je podle původního významu slovesa *odlehnouti:* byl-li původní význam ‚odstoupiti', byla by na místě vazba odpovídající na otázku *odkud*, byl-li původní význam ‚odlehčiti se', očekáváme odpověď na otázku *kde*. Vazba se skutečným původem se nesrovnávající byla by mohla vzniknouti podle významu pozdějšího napodobením vazby sloves významu podobného docela tak, jako se sloveso *vytýkati* vazbou přizpůsobovalo slovesu *vyčítati:* je-li původní význam ‚odstoupiti', vznikla vazba *na srdci* podle přeneseného významu napodobením vazeb jako *odlehčilo, ulevilo se mi na srdci*, je-li původní význam ‚odlehčiti se', vznikla vazba *od srdce* napodobením vazby sloves jako *odstoupiti, odsednouti, odlehnouti (od někoho)* a pod., s nimiž rčení *odlehlo mi* v jednu významovou kategorii sdružila snad teprv nesprávná lidová etymologie. *Jde ovšem o to, je-li pro rčení* odlehlo mi *vůbec možný*

jiný výklad etymologický, než jaký nám podávají naše slovníky. Odlehčiti a jiná slova příbuzná s kořennou slabikou *leh* patří ovšem ku příd. jm. *lehký*, které se skupinou sloves *lehnouti, ležeti* atd. mimo stejné znění kořene *leh* nemá etymologické příbuznosti. Nebudeme stopovati dějin těchto slov do dob prajazykových, ač obě ty slovní skupiny mají dějiny velmi staré; spokojíme se tím, že pro naše slovo *lehký* (praslov. *l'g'k'*, s měkkým jeřem za *l)* nejstarší tvar, jehož se můžeme se stanoviště slovanských jazyků samých domysliti, bylo příd. jm. *l'g'*, původně asi kmen na *-u* (předslov. *ligu-)*, který se jako skoro všecka předslovanská příd. jména kmene na *-u* rozšířil příponou *s-k-* (na př. *sladký*, praslov. *sold'k'*, nalézáme v litevštině jako kmen *saldu-*, 1. p. *saldus)*. Od nerozšířeného kmene *l'g'* máme (vedle slov odvozených od kmeně rozšířeného, jako *lehčiti, zlehčovati, lehkost)* v češtině ještě odvozeniny *lhóta (lhůta, Lhota)*, což pův. znamenalo asi ‚ulehčenost, svoboda' a pod., podst. jm. *lze* (mor. *l'za*, vl. ‚lehkost, možnost': [jest] lze, není lze, nelze = nemožnost). Bývalo snad také podst. jm. *lhost* (lehkost), doložené v tvaru *lehost*, v němž, je-li jediný doklad vůbec bezpečný, samohláska *e* přenesena z příd. jm. *lehký*, docela jako Slováci podle *l'ahký* říkají také *l'ahosť, l'ahota* m. *lhosť, lhota**); sem patří také příd. jm. *lhostejný*, stč. *lhostajný* (sloven. zase *l'ahostajný*, vedle podst. jm. ž. r. *l'ahostaj:* myši majú l'ahostaj [pré], po l'ahostaji = pohodlně). *A z toho nerozšířeného kmene mohlo vzniknouti i odvozené sloveso* lehnúti (lhnúti), stávati se lehkým', *k němaž by pak patřilo naše* odlehnouti, odlehlo mi.

Sloveso kryjící se tímto s naším *odlehnouti* významem i hláskami nalézáme opravdu v jazyce srbskochorvátském, a to ve znění, které se nedá srovnati se skupinou našich sloves *lehnouti, ležeti* atd. V našem *e* splývají dvě původně různé samohlásky, původní praslov. *e*, které máme na př. v *ležeti* (i v *lehnouti*), a pův. samohlásky jerové, tvrdý jer a měkký jeř (které v době předhistorické asi byly rozlišeny: na tom se zakládá, že slovenština má na př. *ten*, kde *e* je z tvrdého jeru, s tvrdým *t*, ale *děň* = č. *den*, kde pův. byl jeř měkký, s měkkým *ď*); v příd. jm. *lehký* byl za *l* pův. měkký jeř, který buď zanikl (lhóta, lzě, lhostajný), anebo se změnil v *e* (lehký). *Tim se mohlo státi a bezpochyby i stalo, že dvě slova, původem a původně i významem různá, na půdě československé v lidovém jazykovém citu splynula v slovo je-*

*) Gebaurův slovník 2, 220 má z poč. 15. st. větu »těžkost tělesná lehosti duchovní brání«, v níž lehosti může býti i písařská chyba m. lehkosti. Staré slovo l'gost' jest ostatně doloženo v církevní slovanštině.

diné s významem na jedné straně domněle jen metaforicky rozrůzněným (aspoň v Čechách; jak cítí význam našeho druhého slovesa *odlehnouti* Moravan a zvláště Slovák, nevíme); jsou-li naše domněnky správné, zahrála si se slovy *odlehnouti* ‚ležením se vzdáliti' a *odlehnouti* ‚odlehčiti se' lidová etymologie tak pronikavě, že se jí nedovedly ubrániti ani naši slovníkáři. To ovšem proto, že znění obou slov bez jakýchkoli změn je od prastarých dob stejné.

Snadně se napíše, že »cesty v lidové řeči jsou prosté, bez dalekých oklik a odrazů«, a že »kdo by ty vnášel do ní, činil by z ní pušku, která nosí za roh« (10, 83). Kdo tak píše, nemá tušení o tom, jak dnešní jazykozpyt právě na živé řeči lidové se učí hledati všelijaké ty oklíky a odrazy, jakých pak nalézá i v minulosti, v odumřelých fázích známých jazyků po všech stránkách jejich vývoje plno. Malý příklad, snad dosti zřetelný i v jazykozpytě nevycvičenému oku českému. Naše slovesa *vedu* a *vezu* mají neurč. zp. stejný, různý v našem pravopise jen pro zrak, ne pro sluch: *vésti* a *vézti* zní stejně, a v živé lidové řeči žije jen slovo mluvené, ne jeho mrtvý obraz psaný (tím ovšem nepopíráme, že pak i optický tvar slova psaného se vrývá v duši a pomáhá je v ní udržovati v náležitém tvaru). Ale *vezu, vézti* (vysl. *vésti)* a *vedu, vésti* i s celou družinou slov k nim slušejících jsou našemu jazykovému citu dvě od sebe zněním i významem rozlišené slovní skupiny; částečné hláskové splynutí nedovedlo překonati jiných rozdílů hláskových a významových. Oněm našim slovesům v litevštině odpovídají slovesa *vedu, vesti* (vedu) a *vežu, vežti* (vysl. *vešty,* = vezu), v lotyštině by mělo odpovídati *vedu, vest* a *vezu, vezt (vest).* V litevštině ovšem je hláskový rozdíl mezi oběma slovesy a jejich rodinami tak zřetelný, že splynouti ani nemohly; ale v lotyštině sloveso *vezu, vezt (vest)* zaniklo, zůstalo jen *vedu, vest,* a na tomto slovese jsou sloučeny oba významy v slovanštině a litevštině rozdělené mezi slovesa dvě, tedy *obě slovesa (se svým příslušenstvím) splynula v jedno* (to se mohlo státi v lotyštině spíše než u nás proto, že se v baltských jazycích z infinitivního kmene mimo infinitiv a supinum tvoří ještě jiné tvary slovesné, že tedy tvarů u obou sloves stejně znějících v lotyštině bylo více než u nás). Lotyšovi *vedu* znamená vedu i vezu, Lotyš neznalý minulosti svého jazyka nemá ani tušení, že to bývala dvě slovesa různá, kdyby mu to někdo řekl, snad by také podle svého jazykového citu začal kdesi cosi o zbytečných oklikách a odrazech, a přec by neměl pravdu. — V arijských (indo-íránských) jazycích našim slovesům *vedu* a *vezu* odpovídala slovesa *vadhâmi* a *važhâmi (vadhâmi* mělo m. j.

zejména také významy vztahující se ku pojímání ženy k manželství, jejichž základ byl v bývalém násilném odvádění, loupení a unášení cizích dívek; také na našem slovese *vésti* jsou v staroslovanské době stopy podobného významu, lit. *vesti* podnes znamená také ‚pojmouti za ženu'; srv. lat. rčení *uxorem ducere).* Z těch starých tvarů, jež v staré íránštině zůstaly rozlišeny, *v jazyce staroindickém vzniklo hláskovým vývojem jediné sloveso* vahâmi, *které je slovesem jediným i indickému jazykovému citu i indickým slovnikářům;* jazykozpytec ovšem vidí stopy splynutí dvou sloves původně různých v tom, že se na tom jediném slovese mimo významy našeho *vézti* objevují i významy týkající se sňatku.*) Tomu ovšem nijak není na odpor, že se starým *dh* zůstalo jako zbytek bývalé samostatné slovní skupiny podst. jm. *vadhûh* (nevěsta v našem bývalém významu, t. žena synova nebo jiného, mladšího příbuzného, zvláště mladšího bratra, také mladá vdaná žena vůbec).

Jazyk srbskochorvátský určitě liší sloveso *odlágnuti* ‚státi se lehčím', obyčejně ovšem sloveso bezpodmětě jako naše *odlehlo mi,* od slovesa *odleći se* (přít. č. *odležem se* i *odlegnem se*) ‚odlehnouti se' (o zvuku, odraziti se ozvěnou, srv. *razleći se* = rozlehnouti se). Samohláska *a* je v něm pravidelnou střídnicí praslovanského jeře, jako v češtině *e,* tedy kořen *lag* v *odlágnuti* se kryje s *leh* v našem *odlehlo mi,* jako se slovo celé významem i tvarem kryje se slovem naším. Jazyk srbskochorvátský určitě cítí souvislost slovesa *odlágnuti* s příd. jm. *lak* (= *lagk,* jmenný tvar příd. jm., ž. stř. r. *lahka, lahko* z *lagka, lagko);* to viděti z toho, že se původní tvar *odlágnuti* obyčejně změním připodobňuje příd. jménu, méně se v *odláknuti* nebo *odláhnuti* (z *odlahknuti,* jako kdybychom my říkali *odlehknouti)* a dále, zánikem

*) Árijské žh (prajazyková znělá aspirovaná podnebná explosiva, jíž u nás odpovídá z) se v jazyce stind. mezi samohláskami vůbec změnilo v h, kdežto árijské dh (prajazykové dh, u nás d) buď zůstalo beze změny nebo se změnilo také v h. Nedůslednost změny dh v h má patrně příčinu ve zvláštním rázu jazyka stind. Byl to jazyk, který se již v dobách starých stal jazykem osvětovým, zejména jazykem srostlým s životem náboženským, a to byla okolnost dodávající mu jisté konservativnosti bránící důslednému vývoji; a změna dh v h, prováděná s takovou nedůsledností, není jediný úkaz tohoto rázu, jaký lze pozorovati v dějinách jazyka indického od dob nejstarších podnes. Úkazy podobné nalézáme i jinde, tak na př. zvláště často ve franštině, v níž t. zv. mots savants (slova učená) vlivem latiny zůstávají více nebo méně ušetřena hláskových změn jinak důsledně prováděných (na př. lat. c a u s a žije vedle c h o s e ‚věc', vysl. šóz, jako mot savant v c a u s e ‚příčina', vysl. kóz). A vidíme-li na př., že slovo o t e c skoro nikde v době staré ani v dnešních nářečích se nevyslovuje v o t e c, je to patrně následek jeho významu a užívání v životě náboženském.

h v srbskochorv. častým, v *odlánuti*. Ostatně vedle složeného slovesa *odlágnuti* atd. je v jaz. srb.-ch. i nesložené *(lágnuti,) láhnuti, lánuti,* s významem stejným *(sad mi je lanulo = odlanulo,* teď mi [jest] lehlo = odlehlo); samo sebou se rozumí, že i nesložené *lágnuti, láhnuti, lánuti* určitě se rozeznává zněním i významem od slovesa *leći* (př. č. *ležem, legnem* ‚lehnouti').

V slovinštině také nalézáme nepochybný střídný tvar prasl. *otľgnąti* (= č. *odlehnouti),* různého od prasl. *otlegti* (= č. *otléci, odlehnouti),* ale poměr mezi oběma slovesy je zatemněn tím, že střídnice prasl. jeře není v slovinštině jednotná, nýbrž vedle *a* se objevuje též *e,* takže — asi jen v některých nářečích — obě slovesa přece splývají jako v češtině. Slovník Volfův-Pleteršnikův má sloveso *odlágniti* jen s významem ‚odlehčiti se' *(odlagnilo mu je* = odlehlo mu [jest], *bolnim ljudem je še tisti dan odlagnilo* = nemocným lidem ještě týž den odlehlo), ale vedle toho *odléči* (= stč. *otléci),* př. č. *otležem,* s významy obojími a s tvary, které se hlásí spíše k prasl. *otlegti* než k *otľgnąti* (na př. *skala odleže* = kámen odlehne, oddělí se, *žena odleže* = slehne, porodí a j. v., *odleglo je bolniku* = odlehlo nemocnému a p.). Také podst. jm. *odlêga* znamená i úlevu, odlehčení (na př. od bolesti) i vzdálenost, odlehlost, odvozené nedok. sloveso *odlégati* má také obojí významy; to jsou však asi, jak jsme již řekli, věci, v kterých by se musila rozlišovati nářečí určitěji, než nám je možno. Souvisí to vše s tím, že na př. příd. jm. ‚lehký' zní v slovinštině *lahki* (z *lagki)* i *lehki,* ovšem tak, že obojí tvary jsou rozděleny mezi různá nářečí. Ale je zajímavé, že z příčin týchž co v češtině i v slovinských nářečích patrně slovesa v jazyce srb.-ch. tak ostře rozlišená splývají v sloveso jediné.

Ruština, v níž prasl. jeř, pokud nezanikl (jako na př. v podst. jm. *l'góta* ‚osvobození' = č. *lhůta, Lhota,* sloven. *l'ahota),* také se změnil v *e,* nalézáme asi týž stav, co v češtině a v oněch slovinských nářečích: sloveso *otléč'* (= stč. *otléci), otlegáť* má významy obojích sloves, ale význam ‚odlehčiti se' nalézáme především v týchž tvarech, co v češtině: na př.: *bol' otleglá* (bolest odlehla). Že ruský jazykový cit pojí sloveso znamenající odlehčení jako v češtině se skupinou slov znamenajících ‚lehnouti' atd., smíme asi souditi z toho, že jako v ojedinělých dokladech českých podle Dal'ova slovníku i v ruské lidové mluvě se objevuje vazba s předl. *ot: otleglo ot serdca, ot duši.*

V polštině sloveso *odledz* (= stč. *otléci)* má jen významy vztahující se k odlehlosti a p.; ale polština je nám zajímavá tím, že má jiná slovesa slušející ku příd. jm. *lehký* (p. *lekki* z *legki),* odvozená z jeho tvaru nerozšířeného, ba že ten tvar se v lidové

mluvě v příd. jm. ve zbytcích i zachoval *(zima lga* = zima lehká, mírná, *dziś jest lgo* = dnes jest lehko, t. nemrzne, Miklosich, Etym. Wört. 163). Tak *lžyć* (s odvozeninami) ‚lehce někým nakládati, zlehčovati chováním, hanobením', *ulžyć* ‚učiniti lehkým', *zelžyć* t., též ‚zhanobiti (spíláním), zneuctiti (ženu)', *zelžeć* ‚státi se lehčím', *obelžyć* ‚zlehčiti, zhanobiti', *obelgać* t. (k tomu *obelga, obelža* ‚hanobení'; první z těchto slov bylo jako *obelha* pokusem uvedeno i k nám, v. Jungm. 2, 758). Při této bohatosti sloves odvozených od nerozšířeného tvaru příd. jm. *lgi* (česky by znělo *lhý)* překvapuje, že pod slovesem *odledz* nenalézáme nic, co by se dalo srovnati s naším rčením *odlehlo mi*, jež se nám v střídných tvarech tak důkladně hlásí v jiných jazycích slovanských; ale překvapení mizí, hledáme-li v slovníku jinde. Najdeme s předl. *od* celé hnízdo sloves a odvozenin: *odelžać* i *odelžeć* (toto s tvary podle III. tř. vz. 2., ono podle V. tř. vz. 1.; není ovšem potřebí mnoho důvtipu, abychom poznali, že bylo původně jediné sloveso *-lžać* podle III, 2) ‚poněkud ulevovati', *odelžyć* ‚poněkud odlehčiti, umírniti', *odelga* ‚úleva', a shledáváme se pod lehkým zakuklením i se slovem pohřešovaným: *odelgnąć* ‚odlehčiti se, umírniti se' i s nedokonavým *odelgać*. Také polské *odelgnąć* je obyčejně sloveso bezpomětné *(odelgnie);* pro minulý čas uvádí slovník tvar *odelgnął*, ale vedle něho bezpodměté *odelgło mi* = *odlehlo mi.*

V dolní lužičtině — podle slovníku Mukova, jehož pokračování po Akademii petrohradské přejala naše Akademie — našemu *odlehnouti* odpovídá sloveso *wótlagnuś* (s měkkým *l*) s významem dvojím: 1. ‚odlehnouti', t. státi se nepříléhavým, 2. neosobné sloveso téhož znění s významem vztahujícím se k zažívání; na př. *jomu jo wótlagnuło* (jemu [jest] odlehlo) znamená, že se sytému umožnilo, aby jedl dále. Může to býti prosté zúžení významu našeho »odlehlo mu« na proces zažívací, ale snad pomáhal při něm i jazykový cit, jenž v druhém významě počal viděti také představu nějakého lehnutí, odlehnutí požitého pokrmu, něco podobného tomu, co naznačujeme my, mluvíme-li o tom, že se v nás požitý pokrm musí slehnouti, abychom mohli jísti dále. Jako v češtině, i v dolní lužičtině obě slovesa, o nichž mluvíme, splynula hláskami v jedno: *e*, jež jako v češtině vznikalo kromě z praslov. *e* také z jeře (a jež se v některých nářečích i udrželo), změnilo se v přízvučné slabice stejně v měkké *'a*. Zmínky zasluhuje, že i Mukovi obojí *wótlagnuś* je slovesem jediným, jako slovníkářům našim obojí *odlehnouti*. — Z lužičtiny horní slovníky nepodávají nic, co bychom zde měli uvésti.

V bulharštině je jen *otlékne mi* (uleví se mi) s nedok. *otlékva*

mi. To by mohla býti pozdější, jen bulharská odvozenina příd. jména *lek* (= *legk*), *-a*, *-o* (lehký); ale vidíme-li, jak sloveso odpovídající našemu *odlehnouti* v druhém významu je v jazycích slov. rozšířeno, spíše uvěříme, že *otlékne* je pozdější obměna staršího *otlégne* (odlehne), v níž lidová etymologie odstranila rozdíl mezi *g* v slovese a *k* v příd. jm. Tím spíše, vzpomeneme-li si, že jsme také v jaz. srb.-chorv. našli změnu podobnou. Mimo *otlékne* je s týmž významem také *olékne* (nedok. *olékva*, *oléknuva*), složenina, která zvláště zřetelně prozrazuje, jak bulharský jazykový cit tato slovesa spojuje s příd. jm. *lek*. Tvaru *olékne* atd. se užívá podle slovníku i jako slovesa podmětového (zvláště na př. u významě ‚zlevněti').

Sebrali jsme si na vysvětlení našeho *odlehlo mi* fakta z jiných slovanských jazyků (z části jsme je našli již v etymologických slovnících Miklosichově a Bernekrově), jež dovolují o minulosti slova českého soud, ne-li naprosto bezpečný, jistě velmi pravděpodobný. Kde slovo odpovídající našemu *odlehlo (mi)* má znění stejné se slovesem *odlehnouti*, slušejícím ke skupině slovesa *lehnouti*, *ležeti* atd., tam je slovníky kladou k této skupině a nalézáme i známky, že je s ní spojuje i jazykové vědomí onoho slovanského kmene, o nějž jde. Kde stejného znění není, — v jaz. srbskochorvátském, polském, na části území slovinského —, jazykový cit i slovníky pojí naše slovo se skupinou příd. jména č. *lehký*. *A protože* č. odlehlo, *sloven.* odl'ahlo, *slovin.* odleglo je *v nářečích, o něž jde, rus.* otleglo *významem i hláskami stejně jako ke skupině* lehnouti *atd. může patřiti i ke skupině příd. jm.* lehký, *plyne nám z toho ze všeho, že k ní svým původem opravdu patří*. A ještě něco. Kdyby rčení *odlehlo mi* patřilo ke skupině slovesa *lehnouti*, zakládal by se její význam (odlehčilo se mi) na metafoře. Byla by to metafora jistě velmi snadně srozumitelná, ale protože nahodilá shoda v takových věcech je málo pravděpodobna, musili bychom předpokládati, že stejně vznikla v prastaré době praslovanské po celém tehdejším slovanském území. Jsou podobné prastaré metafory, ale *mnohem snáze si dovedeme představiti, že shoda významu na rčení* odlehlo mi *v rozličných jazycích slovanských má základ v samém jeho původu*.

Odlehnouti, podle našeho mínění tedy původně složenina nedoloženého *lehnouti* jako odvozeniny příd. jména *lehký*, shoduje se videm i tvarem s podobnými odvozeninami jiných příd. jmen s příponou *-ký*, jako *vlhnouti*, *měknouti*, *krotnouti*, *křehnouti*, *sládnouti*, *sliznouti*, *řidnouti* (stč. *řiedký*, *řednúti*), *plznouti* (stávati se plzkým, kluzkým, ve smyslu hmotném i mravním; podle *sliznouti* se říká i *pliznouti*, zvl. *rozpliznouti se* = roz-

plynouti v slizkou hmotu), stč. *omrznúti* (státi se komu mrzkým, protivným). Tvary nesložené mají vid nedokonavý s významem ‚stávati se takovým', složeniny, obyčejně běžnější (*zvlhnouti, nasládnouti, osliznouti* atd.), mají vid dokonavý; bývají při nich příd. jména na *-lý* vyšlá z *l*-ových příčestí (*zvlhlý, zkřehlý, nasládlý, oslizlý* atd.). Tvoří se zpravidla z kmene bez přípony *-ký:* nejstarší vzory pocházejí asi z doby, kdy ještě byla příd. jména bez přípony *-ký* (tak pol. *lgnąć* vedle příd. jm. *lgi*), a podle nich pak vznikaly napodobením tvary jiné. Jen výjimkou nalézáme i v odvozenině podle 2. tř. příponové *k* příd. jména podrženo; tak zejména v slovech patrně teprv nověji vzniklých. V mor. nářečích slovenských je sloveso *horknút* (stávati se horkým), k tomu laš. »hlava mi z teho zhorkła« (Bartoš, Slovn. 102, 543). Dnes slýcháme někdy sloveso *ztrpknouti* a ještě spíše příd. jména *natrpklý, zatrpklý, ztrpklý* (ve smyslu původním i přeneseném), z Rosy uvádějí slovníky starší tvary *natrpnouti, zatrpnouti, natrplý* (nejsou-li to výmysly Rosovy); ještě starší tvar je *trnouti* s praslov. ztrátou souhlásky *p* před *n* (trpké je, při čem zuby trnou).

Staré slovo je *hořknouti* (také pol. *gorzknąć*, rus. *gór'knuť*), ale má kus historie své. Aspoň v Čechách je starší tvar *hořeknúti, zhořeknúti;* nalézáme jej v musejním rukopise o štěpařství z r. 1447, u Hrubého z Jelení z překladu z Petrarky (1501), v Hájkově Herbáři (1562), u Veleslavína a Lomnického z Budče, z nové doby v jihoč. *náhořiklý* (chléb, u Duška, Kott 9, 178), v mor. *zhořeklý* (o másle, u Telče, Bart. 543). *Hořknouti, zhořknouti* známe z Černého překladu Klaudianova herbáře (1517), potom z Kralické bible, Komenského atd. Zajímavé je, že vedle *hořeknouti, zhořeknouti* má Veleslavín příd. jm. *náhořklý* (délka předložky je podle příd. jm. *náhořký*, jež Veleslavín také zná); není nemožno, že opravdu aspoň někde sloveso znělo *hořeknouti* vedle příd. jm. *-hořklý*, ale není dosti dokladů, abychom v té věci viděli jasně. Samohl. *e* je patrnou střídnicí starého jeře za *ř* (*hořeknúti* se tak docela kryje se srb. *goraknuti*); hláskoslovně by byla oprávněna, jsou-li tvary *hořeknúti, hořknúti* dosti staré, v *hořekl, zhořek* (= zhořknuv), odkud by byla přenesena i jinam (*zhořekla* m. *zhořkla* atd.), ale vydatnějším pramenem, odkud se *e* šířilo, byl snad nominativ nesloženého příd. jm. *hořek* (na př. kořen jest hořek), doložený ještě v 15. stol. I souhl. *ř*, oprávněná jen před *e*, byla přenesena odtud do tvarů, kde za ní následuje souhláska *k (c, č)*, při čemž pomáhala i snaha rozlišiti podle významu skupiny slov *horký* a *hořký* (což pův. bylo asi opravdu slovo jediné: *hořký* znamě-

nalo pův. vlastně ‚paličivý'); místo *hořký* atd. by hláskoslovně správné tvary byly s *r*. Tvar *hořknouti* vznikl přímo podle příd. jména *hořký*. (Ostatek příště.)

DROBNOSTI.

MNE, MĚ

Tvary *mě, tě* jsou vlastní tvary 4. pádu, tvary *mne, tebe* vlastní tvary 2. pádu. Protože u jmen značících živé bytosti (zvl. osoby) vstupuje v platnost 4. pádu často pád druhý (u jmen mužských jen v rodě muž. a v čísle jednotném, *toho bratra;* slov. také *tých bratrov)*, začalo se užívati časem také tvarů *mne, tebe* i za 4. pád (voláš *mě* i voláš *mne)*. Má pak 4. pád zájmen *já, ty* tvary dvoje, jednak *mě, tě* a jednak *mne, tebe;* mezi oběma těmito skupinami vyvíjí se pak časem rozdíl známý z mluvnice.

Po předložkách bývají v nynějším jazyce spisovném zpravidla tvary plnější, *na mne, pro tebe*. Jenom místo tvaru *tebe* bývá tu někdy tvar *tě:* na tě jsem vždycky myslila, za tě se právě modlila (Erb., Kytice). V tomto užívání tvaru *tě* po předložkách bylo by možno spatřovati pozůstatek z doby starší, kdy tvary *mě, tě* plnily všecky úkony 4. pádu a stávaly tedy i po předložkách (*na tě, v tě* a pod.). Snad byl tvar *tě* po předložkách v jazyce obecném zachován anebo možná i restituován vlivem tvaru *mně* (= mňe), který se stal v jazyce obecném universálním tvarem pro všecky pády mimo 7. pád; jako se říká v obecné mluvě *znáš mňe? znám tě*, říká se pak ve shodě s tvarem *na mňe* také *na tě*. Proto je také tvar *tě* po předložkách pojících se se 4. pádem v jazyce obecném omezen a vyskytuje se jen v takových případech, kde je možná rytmická shoda s předložkovým pádem zájmena 1. osoby; tedy *na mňe — na tě, pro mňe — pro tě, za mňe — za tě, o mňe — o tě*. Naproti tomu bývá však vždycky jen *nad tebe, pod tebe, před tebe, přes tebe*, nikdy *nad tě, pod tě* atd., protože předložkové pády se zájmenem 1. osoby mají tu zpravidla tvar trojslabičný, *nade mňe, pode mňe, přede mňe, přeze mňe*. Po předložkách *skrz* (skrze mňe n. skrz mňe) a *mimo* tvar *tě* nebývá proto, že při těchto předložkách je nositelem slovního přízvuku pád, nikoli předložka (skrz mňě, mimo mňě). Mezi obojími tvary *na tebe — na tě, pro tebe — pro tě, za tebe — za tě* atd. vyvinula si pak živá řeč rozdíl, kterého v starším jazyce původně nebylo, že totiž se tvary

na tě, pro tě, za tě cítí za tvary méně přízvučné a příklonné. Na otázku »co tu děláš?« odpovídáme »čekám na tě (já na tě čekám)«, na otázku »na koho čekáš?« odpovídáme »čekám na tebe = na tebe čekám«; a pod. »já pro tě přijdu« (ale »to není pro tebe«), »snad se za tě přimluvím« (ale »přimluvíš-li se za mne, přimluvím se já za tebe«) atp. Erbenovy verše výše citované jsou archaismus užitý patrně z příčin rytmických; v obyčejné řeči by tu bylo spíše *na tebe, za tebe*. Tento akusativní tvar *tě*, který si živá řeč zachovala nebo obnovila po předložkách *na, pro, za, o*, vyskytuje se za stejných podmínek (t. j. kromě přízvuku, v příklonu) i v jazyce spisovném, nejčastěji po předložce *na*, řídčeji po ostatních.

4. pád zájmena první osoby nepodléhá v řeči spisovné tak vlivu jazyka obecného jako tvary *tě, tebe*, protože řeč obecná rozdíly mezi *mě, mne, mně* vůbec setřela, kdežto v jazyce spisovném zachoval se tradicí literární tento rozdíl nedotčen. Proto proti obecnému *na mňe* atd. bývá v řeči spisovné zpravidla *na mne* (ne *na mě*), *pro mne, za mne, o mne* i mimo přízvuk: působila na mne jako náhlé zjevení Čech I, 129; když se na mne jako s kruchty dívají Jir. XXXVI, 337; byla to pro mne rána veliká Rais IX, 87 a j.; objeví-li se kde v knižním jazyce tvar *na mě* (vzpomínej na mě každý den Erb., Kytice), je to vlastně obecné *na mňe*. Tvaru *mě* se tedy užívá spisovně jen jako 4. pádu nepřízvučného po slovesech: *znáš mě?*

Pro 2. pád zájmena 2. osoby má řeč spisovná i obecná tvar *tebe*, pro 1. os. je v jazyce spis. *mne*, v obecném zase universální *mňe*. Protože však ve 4. pádě je vedle tvaru *tebe* také nepřízvučný tvar *tě*, užívá jazyk obecný při slovesech také v 2. pádě v postavení nepřízvučném tvaru *tě* jakožto tvaru příklonného, a tato praxe proniká i do řeči spisovné: »ptám se tě, já se tě nebojím, bylo mi tě líto« (ale ovšem: »tebe se nebojím, tebe mi líto nebude« a p.). V 2. pádě zájmena 1. osoby k takovému zdvojení nedošlo, protože má jazyk obecný k disposici jediný tvar *mňe*. Proto také jazyk spisovný mohl i v tomto případě zůstati věren tvaru *mne:* vždyť se *mne* také nestydíš, Němc., Bab. 58. Vyskytne-li se kde tvar *mě* i knižně (bojíš se mě?), je to zase tvar nespisovný, obecné *mňe*, přenesené obyčejně z neumělosti do jazyka spisovného. Po předložkách s 2. pádem má jazyk spisovný i obecný zpravidla jen tvar *tebe*, nikoli *tě: bez tebe, do tebe, od tebe, u tebe* atd. (jen po předložce *do* bývá v ojedinělých případech v jazyce obecném *tě*, na př.: i aby do tě!, z důvodů rytmických: vrazím do tě kudličku, vyrazím tě dušičku, Erb. Pís. 56). Zájmeno

1. osoby má po předložkách v řeči spisovné tvar *mne*, v řeči obecné ovšem zase *mně: beze mne* (ob. *beze mně*).

O tvarech zvratného zájmena *se, sebe* platí totéž, co bylo pověděno o tvarech *tě* a *tebe*, s tím tolikо rozdílem, že se tvaru *se* v novější češtině po předložkách neužívá vůbec, vyjímajíc ustrnulé výrazy archaistické *vzíti* (bráti) *na se* a *předsevzíti, předsevzal*; v příslovečných výrazech *zase* (= za sebe) a *přece* (= před se, před sebe) pády předložkové již necítíme.

Má tedy dnešní jazyk spisovný u sloves (a výrazů podobných) pro 4. pád tvary *mne - mě, tebe - tě, sebe - se*, pro 2. pád *mne* (jen tak!), *tebe - tě, sebe - se;* pro předložkách pro 4. pád *mne* (jen tak!), *tebe* (někdy *tě*), *sebe;* pro 2. pád jen *mne, tebe, sebe*.

BRZO-LI.

Brzo-li by podle svého složení mělo vyjadřovati otázku, stane-li se brzo, o čem je řeč. Na př. »brzo-li přijdeš?« by mělo znamenati tolik co »přijdeš brzo?« Ten význam nalézáme nejspíše v povzbuzovací záporné otázce, na př. »brzo-li to nenapíšeš?« (= vždyť to brzo, beze ztráty času napíšeš). Ale obyčejně říkáme brzo-li v otázkách, na něž čekáme odpověď, *kdy* se něco stane, třebas dobře vědouce, že to tak brzy nebude; »brzo-li přijdeš?« je nám totéž co »kdy přijdeš?« Tak Rubeš (vyd. Kočího, 12a) píše »čekám, brzo-li (= kdy) se naše archa hne«; pod. »brzo-li, Tomášku, aj, brzo-li vozdravíš?« Suš. 721. Kde říkají m. brzo (tak v laštině) skoro, říká se s týmž významem *skoro-li;* tak na př. t. 693 »ptam se ja cě, dzěvečko, prvni raz, skoro-li mi šatku daš« (a tak ještě dvakrát), kde z odpovědí zřejmo, že to dokonce nebude ‚skoro'. Doklady z Rubše a z lašské písně ukazují, že stejný význam má brzo-li i v otázce nepřímé (jinak by na př. Rubeš byl napsal »čekám, hne-li se naše archa brzo«). Ten nepůvodní význam se vytvořil asi na výraze brzo-li, když v češtině ovládl v otázkách přímých tvar bez částice -li. Význam, který ve výraze brzo-li vězí, nalézáme na př. v O. Klatovského konversační Knížce v č. a něm. jaz. složené (1540), v níž se ‚hausknecht' ptá služebníka, jenž mu oznamuje příjezd hostí: »brzo-liž přijedou, neb daleko-li jsou (werden sie bald kommen, oder seind sie noch fern)?« — Brzo-li ve významu vyloženém je slovo obecné mluvy, ale za nesprávné je nemáme. Podobným způsobem nabylo *mnoho-li*, obec. *moc-li*, významu blízkého příslovci *kolik* (v. 2. 228).

POSUDKY A ZPRÁVY.

Edvin Arnold: *Světlo Asie*. Rozměrem originálu přeložil Jos. J. David. Sborník světové poesie číslo 147. Nakladatelství J. Otto v Praze 1924. Str. 195.

N. Ř. přinesla v sedmém ročníku (1923) můj posudek překladu této básně, který pořídil Fr. Prachař (1906, 1907). Posudek ten vyzněl nepříznivě a jako vážnější nedostatek bylo mimo mnoho jiného vytknuto také to, že Prachař opominul přeložiti také básníkův úvod a připojiti k textu žádoucí vysvětlující poznámky.

Od té doby vyšel před nedávnem ve Sborníku světové poesie nový, shora ohlášený překlad Jos. Davida, jenž se pokusil již dříve o překládání anglických děl básnických do češtiny. V této knize úvod básníkův přeložen jest a také text jest opatřen četnými vysvětlivkami, jimiž se porozumění mnohým místům značnou měrou podporuje. Mimo to předeslal překladatel také ještě svou předmluvu (str. 11—14), v níž se mimo několik kratičkých životopisných poznámek o Arnoldovi zmiňuje o tom, za jakých okolností jeho překlad vznikl a jakými zásadami se při práci řídil. Dovídáme se zde od překladatele, že první podnět k této jeho práci vyšel od Vrchlického, že mu o anglické transkripci indických slov některé prospěšné pokyny dal univ. profesor Lesný a že se všemožně snažil básnicky zčeštiti doslovně originál, varuje se veškerého dobásňování a přídavků. Překlad Prachařův, nesouměrně zpracovaný, nechce prý podrobně srovnávati se svým, ale o sobě podotýká s důrazem, že chtěl podati překlad co možná definitivní, a dokládá ještě toto: »Připojené mnou poznámky přispějí, doufám, ke snadnějšímu pochopení básně i vniknutí v ducha dob i míst; pokládám je rověž za cenné plus.«

Jako zvláštní doklad dokonalosti svého překladu uvádí David (ostatně do jisté míry právem) tu okolnost, že pro překlad knihy druhé vystačil s počtem veršů originálu (503), kdežto prý německý překladatel Konrad Wernicke potřeboval k tomu 649 veršů. Již z toho je patrno, jak usilovně David dbal o stručnost výrazu, jíž se domáhal všemi způsoby, někdy také méně vhodnými nebo dokonce i nevhodnými. Známky této snahy o stručnost, toho shonu po slovech jednoslabičných a zkracování slov víceslabičných o jednotlivé slabiky pozorovati lze v knize na všech stranách přímo v nadbytku. Tak na příklad jsou tu desítky slovesných tvarů minulých bez koncového *-l* (ne vždy nejlahodnějších), jako: *skles', vnik', sviť, sříz', vzkřik', zamk', kříš', práh', zmlk', stih', prask', couv', zaslech', nepostřeh', neveď*,

vystih', neodkop' atd. Podobného druhu jsou výrazy: *říc' nemůž, se zříc', rcem', stihnem* (24) n. *stihnem'* (25), *kratčej, spěšněj, nejmoudřej* n. *nehlučněj', nejlip, niž, výš, kdes, dál, záz, zkad, ztad, kdys,* (vícekráte) *ký, kýs, v kých krajich, kýs dmych, kýkoli* svět 121 a j. v. Snaha nabýti co nejvíce potřebných slov jednoslabičných vedla překladatele arci k tomu, že k běžné zásobě vybíral a tvořil taková slova nová, ne vždy se zdarem. Tak shledáváme u něho mimo četná obvyklá již substantiva jednoslabičná také takováto: *pach* (růží 20, pižma 49), *zrod* = rodění, *brň* robil z kroužků 64, *dmych* větru 69, *štěk* šakalů 72, zlostný *syk* 128, *hryz* hadí 69, orlův *tes* 136, vesmír *tesů* 45, 92, 93, 129, 168; *šer* matný 94, bubnů *tluk* 93, *zlom* pout 159, 162; *třas* zimnic, *pal* horeček, *hlody* muky 65; mainy *kvik* 135, *vzkřik* rodičky 143, *stisk* muk 165, pekel *spod* 158, doušky zdvojují *pal* 133, *pohov* nemůž' být 161, zrod, vzrůst, *skles* 132, *stan* nemajíc 160, *břit* sříz' vlas 91, *strůj* slavnostní 154, 91, 125; *(po)škleb* 52, 99, 124; těsný *spoj* 44, *v sled* přišla 36, 37, *v sled* vjel 39, 44 a č., *sled* hadích úst 101, a co *v sled?, v sled* smrt 68; *v spěch* přišla 117, pozvi *v spěch* 140; *hled* víček 74, *hled* na plačící choť 78, *hled* potkal *hled* 36; dobrá *druž* 157, *s druži* nebešťanů 77; *v krm* rybkám 139, bez *krmě* 109, 151, *krm* skrovnou 92, čistý *krm* 119; *mléč* stromů sladounká 48; *znik* být musí 82; můj *zkum* 89, lpím na *zkumu* 59; *blysk* rudý 83; *chmýř* zchrutou 27; *prv* 61, *zprv* 63 (vedle *zprvu* jen 12).

Vydatný zdroj k získávání kratších tvarů slovních měl překladatel po ruce tam, kde mohl místo výrazů složených klásti slova jednoduchá; to on často činí i tam, kde ve správné řeči je obvyklá jen složenina. Tak píše na př.: *tkni se* rtů mých 127, *tkly* se konce 40, *tknul se* noh 84, hlaviček 134, *tknutím* 114; když Král *slech'* 152, *slechnout* chtíc 149, *slechše* slova 147 a č.; noc se zdála *slouchat* 158; *čiň* 34 m. učiň; z křů *kročil* 109 m. vykročil; *sytím-li* ji 109 m. nasytím-li; *bit* 28 m. zabít; strast *sílají* 96; kdo *stih'* počátek, *stoup'* 174; *hlédnuv* hloub 30; pět svatých *létlo* 31; žalář je *ssut* 174; *břeskne* den 98, světlo *břesklo* v sled 112, *břeskloť* podpůrně 119 a přes *rozbřesk* 113. Z tvarů jmenných možno uvésti: *sledni* 109, 157, 168, *sledně* 17; *spolný* los lidstva 69, *v spolnou* síť 70 a č., a dial. *spolem* vešli 404; každou *z tuch* 164 a j.; kmet *smáhlé* pleti 56, *smahlou* šíj 96; *čmoudlí* klempíři 65; slonů *ohromných* 59, jinde však *hromných* slonů 61, *hromný* bol 135, *hromnost* trýzně 70 a j.

A tak ještě k mnohým jiným výrazům překladatel sáhl, poněvadž se mu k jeho účelům lépe hodily nežli obyčejné výrazy delší, na př.: dej mi *těchu* slov 76; *změnný, nezměnný* 132, 52, 70;

plané *révi* 103; vůně *váté* bohy 122; *mdlobný* zpěv 135; had *skvrnný* 159; čekal na *odmyk* rtů 157; *pěstbou* máku 191; lid *trpný* 149; s mornou *trpností* 96; *slať* třtinnou 44; brána *trojmá* 90; *letmý* mrak 33, žití *letmého* 108; *úkoj* běd 52, žízni *v úkoj* 175; *únik* 132; v lesních *skrytech* 112; *toužná* ovce 101; *toužných* slz 151; z bylin *která* = některá 102; šly, oči *piaty* v zem 35; jím *zmátli*, mníte 169; kámen *spojný* 75; *klusných* koz 100; *shovným* získáním 150; hady *syčnými* 96; já přízrak *zluštím* 61; v běd *kolotu* = kolotání 52; *důsled* 133, *výsled* 10; *palným* sluncem 83; z *pýřných* kštic 99; zvěr *srstný* 82; *nestavně* jdou 161, *nestavný* vrkot 135; za zpěvů a *výtrub* 45; předsíň i *výklen* 48; drsných kob *výpot* 92; jeho lásky *hloub* 85, záměr *hlubé* lásky 86 a č.; jímž jsi *oblahou* = oblažením 87; rány, *ochromy* 67; *náhrdlek* 74; hlad *chvějný* 39 a č.; vítr *spavější* 90; *vever* 93, 123; *papuch* s okružím 47, *papouš* 99; roztaj *v prázdeň* svou = prázdnotu 127, *prázdna* duchové 52; s hrdlem *kvilným*, čenich *hladný* 108; roj *divých* labutí = divokých 26 a j.; ples *králčin* 18; *šlář vlajný* 156 a j.; *smaragdný* 36; zbylý *záslib* 139; dát *zodpovídku* z křivd 106; bleskem *oslepným* 124; čáky *nezkojné* 70.

Již v tom, co bylo podáno až dosud, shledá se místy dosti ukázek toho, že překladatel při volbě slov i v jich tvoření a skládání nejeví právě zvláštní úzkostlivosti; to vynikne ještě jasněji a více, všimneme-li si této věci zevrubněji. Příklady libovolného tvoření a upravování slov mohou býti výrazy: čest vzdát *neznedbej* 99, 113, 147; *bělrouché* řady 105; před dešťů *bezpočtem* 43; dar *vždynový* 126; vešli v *rajhrad* 141, v *rajhrádku* 62, z *rajhrádku* Prince 73;*polmrtva* 152; *velzisk* ten 152; lásky *velmožstvím* 28; *tu tam* 35, 44; *osmistezka* 172, *Osmipouť* 177; což každý *zodvětil* 22; *stupnitý* chlum 46; miska *tykvitá* 149; stezkou *pestřitou* 115; *květohebkých* dotyků 150; usednuv s koleny *v kříž* 27, s kotníky *v kříž* 31; s rukama *křížmo na kolenou* 117, *křižmonož* sedící 64; stavěli se *obounož* 29, *obouruč* házel drahokamy 60, 177;*) kdož *zhanbí* bohy 96; poupat *lotosných* 85, 122 a j., tůní *lotusných* 139; *stříbrořadí* 80 (o sestavení hvězd); stezkou *svézáporu* 33; *bezbřežný*, *bezbřehý* 130, 152; krokem *měrným* 122 m. odměřeným; *bleskotný* déšť 128; *svélibou* tvář 124; hřích *šklebný* 124; *bezmizných* zad 95; *nestižný* 17, *postižný* 70, *nepostižný* 133, *nestihlý* 62, 126, 147, 20; *nevidný* 19 a jinde častěji v různém významu. Také se méně zamlouvají výrazy: *úminky* 151; *trplivost* 120; *stavěči* 46 o stavitelích; *badač* 159; *velebu* královny Maje *okryl besídkou* 19; svíral *sešlou* hůl 57; had

*) Obounož, obouruč jsou slova přejatá z názvosloví sokolského, ale to je jistě neopravňuje k přijetí do mluvy básnické.

zkázný 122, *zkázných* trav 166; zdvihnuv *skličence* 66, *ozářenců* roj 86, pláč *truchlivců* 49, ptáci *duhovci* 46, *mučenců* těch vůdci 97; *Džunglištník* 158, *chajda* 56 (jinde vhodněji *chatky, chat* 149); *kudry* 172; *rotmistři* 90; *panthrů* 122; *hlupoty* 93; hled víček *atlasných* 74; *vzhořel* zub i dráp 44; těch *věkoctných* 120 a p.

Po stránce mluvnické, ačkoli celkový stav je zde přece snesitelnější, shledá se v knize tu a tam také něco libovůle a nějaké to nedohlédnutí. Tak se tam píše na příklad: chopili žerdě (19) m. *-i;* králi (39, 141, 154, 156) m. *králové;* v dědictví dej Rahulu (179) m. *-ovi*; s mátí (139) m. s matkou, s mateří; dceř (37) m. dci, dcera. Ve výraze »sluh lásky« (48) lépe by se hodil dnes genitiv »sluhů« nebo »služebníků«. Jakási neshoda se jeví v tvarech: »pln želů, pln žele« (79) a »v želu« (109). Slovo »tisíc« se nechává druhdy neskloněno: jdi z »Tisíc Zahrad« (112), čety z tisíc Limbů (128), pijí z tisíc zdrojů (142). *Káň* (131) má zníti plně »káně«. Ve značném rozsahu se užívá přídavných jmen neurčitých se skloňováním jmenným, což patrně také souvisí se snahou překladatelovou po stručnosti. Mimo některé takové tvary, obvyklé i v jazyce spisovném, jsou zde velmi četná adjektiva neurčitá, jež se od platných pravidel odchylují. Tak na př.: lid *čil* a vlídný (56); vjel *něm* v Dvůr (58); *tuh*, vzpřímen, rozškleben, *nevidom*, poprášen (68); kdo *vzdoren* mu (165); v sklon slunce *smavo* (78); *bláh* je život (121); vznět *slasten* (169); *cháb* skles (153); chrabrost *švarna* (169); tak *krut* (139); *sprost* (155); snáší *trpěliv* a je *chtiv* (166); *čist* a *uctiv* (177); *vznešen* (83); *souciten, svat, práv, přím, vznešen* (36); *pravdiv* (166); *snadna*, blízká, *schůdna* (171); *chor* (101); *chor* neb sklíčen (55); *hluch, něm* (170); hruď *bezcitna* (109); z těl každé *půvabno* (73); úd tam *nah* (73); nad něž *drah, mil* (79); *tich* sedě (129); bědný, zmrzačen, *hluch*, kleštěn, *chrom* (96); *pln* čas (19); *posvátna* jsi (22) a j. v.

Zvláštního způsobu skloňování užívá překladatel při substantivu *duch*. V předmluvě (str. 14) píše o »vniknutí« v *ducha* dob i míst«, ale v básni samé snad veskrze má pro akus. jenom dávno odumřelý tvar »*duch*«: pach a dým zkájely *duch* do dřímot (49); mluví duší v *duch* (126); chtíc otřást Buddhův *duch* (124) a č.

Ze sloves se snad nejčastěji naskýtají tvary slovesa *chvíti (chvěti)* a různých jeho složenin s předponami *roz-, z-, o-, pro-*, na př. slunko tmy, *rozchví* v zlato m. rozchvěje (18); *zchvělá* přízní (36); slonů, *zchvěvších* zem (61); bozi *schvěni* (78); chvat *chvěl* křídlem (27); *rozchvěná* srdce (35); *rozchvěla* vzduch (40); jím zkáza by *nezchvěla* (175); skřek *prochvěl* háj (127); zemí *chvících* m. chvějících (59). Také tvary různých složenin slovesa

-mknouti jsou velmi časté; mimo to však nejsou v knize bez dokladů ani tvary slovesa jednoduchého: *semkše* křídla (31); pěnu *semklých* (29); *semklých* slov (51); *semkly* hlasy v zpěv (123); noc *semkla* Višvamvan (72); šíj mu *semkla* (77); s víčky *přimklými* (113); sloupy *obemklý* (112); z kol *vymkne se* (155); ničí oči *nesemk'* sen (178); rty *semklé* (138); ovce *mknou se* k té (142); břehy moře *mknou* (155); klíčnice *mkne* pekla (125); *mkne* běl v poupátka (120). Také při časování se tu zřejmě projevuje překladatelova snaha jednotlivé tvary slovesné od sloves k tomu vhodných tak si upraviti, aby byly co možná krátké, což se však někdy stává na újmu jasnosti významové. Na př.: čímž *znik'* sen (74); kdo *znikl* muk (81); *zniklá* žití (43); *zniklý* všech Skhand (133); až cesty *znikly* (153); líc *žhnoucí* (43); sluncem *žhnul* (59); slast *zažhla* hruď (95); *vstalá* bouře, tváří *vstalých* (128); *zživlá* (152); tkvěl *zdiven* (95); v třídách *zdivených* (153); *zžaslým* okem (39); dar *skytlý* bera (149); s perlíkem *vzmáchlým* (104); *zchábla* (31); *zchablé* hrsti (74); *zcháblé* (113); od *odsouvlých* dvířek (143); rty *zněmlými* (152); hledem rty jí *zněmil* (128); večer *dchne* přes houštiny (156); zpoza nebes *dchnou* (170); vichr *vzdul* (59, 90); *vzpnout* (137); *spnout* (160); nikdo *nespne* ho (40). Vedle správného *veleno* (148) shledává se také archaistické *velino* (35), *sdělino* (18, 147), *vidino* (158), *odin* (94). Místo příčestí jako *šlehnul* (36), *drnknul* (40), *zasmyknul* (40), *chňapnul* (42), *vmetnul* (166), *se dotknul* (159) a pod. lépe bylo klásti tvary pravidelné, jakož i místo: *líže, lížíc* (105, 108) a *stavíc* (74) tvary lízaje, -ajíc, stavějíc.

Také po stránce syntaktické obsahuje kniha Davidova dosti zvláštností, z nichž se některé od pravidel přesné mluvy uchylují. Jmenovitě překvapí každého čtenáře značné množství genitivů vlastnosti; na př. šat *řásných vln* (86); vůz *kol krvavých* (81); býk *rozlehlých rohů* (76); zdá se *očí nebeských* (117); ti stáli *paží vzpiatých* (95); ty *žlutých rouch* (178); šly vonné, *pestrých rouch i šál* (35); lid, *pestrých rouch* a úsměvný (56); síť zlatou, *šňůrek hedvábných a střapců z perliček* (88); sestry *plátků hedvábných* (85) atd. Místo pádu s předl. *s* bývá někdy nesprávně pád s předl. *o:* slonů *o stříbrných klech a nohách* (59); bytosti *o zářných očích* (77); slonů *o sedátkách a klech* (148). Ze strojených nebo nesprávných verbálních vazeb možno uvésti: *šumice* slunný zpěv (99) m. zpěvem; *dýše* řeč lítostnou (107); *řvala* divé hromobití (109); *sršice* zář žití (130); vůz *sršel* zář slnivou (59); ten *otřást* řád (125); les *chví* střapce své a pýř (112); *dchnul* mu vůně (86); motýlci *rozváli* letek zeleň (123); vlas *řinul* čerň svých vln (73); nech *dřímotu* m. dřímoty (52);

dostihnou *cíl* (174); ty učil *mravů deset* (178); lpím *k životům* (79). K nejčastějším slovesům knihy náležejí *hráti* a *žďáti*, s významy i vazbami často zcela libovolnými; na př.: večer *hrají* rej (36); buben špatně *hraný* (66); zvuk *hrál* ke snu (74); kraj *hrá* kvítím (156); *hrá* hudbu ladnou (164); hluch k písni *hře* (170); o dítě *žďají* = ucházejí se (38); *žďá* chod (24); *žďá* klidu (51); o mléko *žďál* (114); *žďát* chlapečka (65); všem co *žďál* jsem (79); dost *žďál* Pána Král (109); únik *žďá si* (132); Buddhu *žďál* za odvět (150); nic *neždej* od Bohů (160).

Jako prostředku k dosažení stručnosti slohové užil pan překladatel několikráte také infinitivu místo věty podmínkové, na př. mrtev *být* ten pták: snad správno bylo by jej střelci dát (27); ten hoch dřív zemřít: mním, že puklo by mi srdce (120) a p. V knize se však pozorují také některé rušivé zvláštnosti, jichž se nyní krátce ještě dotkneme. Často se klade zájmeno *co* v platnosti vztažného zájmena absolutního i tenkráte, kde by byl na místě vlastní tvar relativní: Aruparaga, *co* moudré klame (128); děv, *co* nóč-rej tančí (115); bohy, strast *co* sílají (96); cestou, *co* kdy jezdec jel (89); jak šlář, *co* kryl (44); luk, *co* v chrámě chován (40), a tak často. Sem patří také *co* ve významu spojky časové: spal, *co* by měsíc přeplul (93) a j. v. Též spojka *či* se těší v knize veliké oblibě, ale bývá z největší části nesprávně místo spojek »neb, aneb, nebo, neboli«: 21, 26, 67, 69, 43, 57, 71, 155, 132, 133 atd. Místo vlastního obvyklého *že* klade se velmi často zesílené *žeť*: na př. 17, 27, 30, 45, 58, 77, 114, 135, 107, 159 a j. Také na slovce *což* nebylo zapomenuto: 38, 44, 50, 55, 63, 67, 79, 88, 102, 103, 147, 152 a j. Zavádění vulgárních tvarů »prál«, »práli« se mi také nezamlouvá: leč Buddha *prál* (125); pak *práli* (143); šedý otec *prál* (44); a kdos *prál* (40), podobně též 28, 58, 67, 69, 88, 136, 142. — Rovněž bych neschvaloval tak přehojné užívání slov zdrobnělých bez skutečně nutné příčiny, jak si to David oblibuje. Je tu snad skoro napořád *holoubek* (30, 79, 99) a *holoubci* (47, 93, 123, 135), *slaviček* (30) a *motýlci* (30, 136, 123), jsou *lupínky, lístky, kvítky, poupátka* (26, 29, 42, 75, 126); jsou *nožky* (74, 115, 139 146), *líčka* (74), *prstíky* (74); *háječky, říčka, hnízdečko, tůňky* (156, 108, 143).

Předložky bývají nesprávně vokalisovány, na př.: *ku snazším* (150), *ku každé* (50), *ku branám* (71), *ku vlnce* (160), *ku Anta-Kalpám* (24), *ku Gáji* (112); *ze které* (104), *ze dvorních* (140), *ve prachu* (101), *ve bledší* (134), *ve srdci* (138); *ve Hradu vchod* (155), *ve půvabnost* (163), *ve příčině* (9, 14) a p.

Z pravopisných nedůsledností buďtež uvedeny: spomohu (118) — zpomohla (119); páž v páži (43) — v paži páž (86), paže

(44), paží (49, 50); věstili (33), věstí (184) — věští (60), věštící (148); stráví mládí (49) — ztrav je žár (105); ctnost (61) — cností (129); Bramany (65) — Brahmanů (105), Brahm (71); pisčiny (63) — písčin (118), písčitou (144); lotusu (163) — lotosu (188); Lakh (24) — lakh (24); nauk (26) — náuk (21); sandalem (118), sandal (148), sandalné (69) — sandálné (21); vtom (31, 42, 59, 69, 89) — v tom (77); zmíry (55) — z míry (97); v ráz (34, 41, 42, 69, 127) — vráz (101); stkvoucí (60) — skvost (35, 42); surma (187) — sůrmy (35); džambu (114) — pod jambou (31); jójana (25) — jodžaně (185), jódžan (145); sita (46) — síta (188); tigrů (20) — tygrem (43), tygřice (44); nezproštěn (81), zprostil (105) — sproštěn, sprostit (82); sestřihán (148), ostřihán (152, 153) — ostříhanou (149); zášti (101, 124) — záště (175); myšlének (177) — myšlenky (178 a jindy); mučenníka, učenníků (8) — zákoníky (12); orientálních (11) — orientalního (9); originál, v originále (13) — orginalu (13); útulek — utulek (181); odvěť (141 a jindy) — odvět (100, 115); oběť (101 a jindy) — obět (105); Deví (73), Deví (80) — Dévi (135); Sestro — sestra (103), sestřičko (102); Děcku (22) — děcko (21); Sákyům (17), Sákyjům (34), Sákyjské (38), Sákjové (183); Princ... (o Buddhovi), ale také: princ...; Sad Bambusný — háj bambusný (177); tulsi (119), tulsy (82) — Tulsi (189); Čtvero Pravd (154) — osm Nauk (155); Svaté Knihy (157) — svatých knih učení (106) atd.

O metrické stránce překladu Davidova nehodlám se vůbec šířiti. Cokoli bylo o tom řečeno v posudku o knize Prachařově, platí v neztenčené míře také o tomto překladu; ano, zdá se mi, že poruch jambického metra uvnitř verše je u Davida snad ještě více, zvláště takových, kde se spojky *a*, *i*, dostávají na místo důrazové. Několik vadných veršů o 8, 9, 11 i 12 slabikách jsem shledal na str. 21, 46, 47, 69, 70, 98, 101, 134, 135, 143 a 178.

Poznámky zaujímají stránky 183 až 195, vždy po dvou sloupcích na stránce. Stručné tyto vysvětlivky dobře vyhovují nutné potřebě a tvoří skutečně při knize Davidově jakési »cenné plus«, jak se sám v předmluvě vyjadřuje. Tu však p. p. zapomněl na něco, nač neměl: Do jeho poznámek přešlo v doslovném překladu asi 160 vysvětlivek, které má v svém překladě (1891) právě Konrád Wernicke; o překladě se David v předmluvě zmiňuje, o užití jeho poznámek nepraví však tam nic. To není pěkné a ustálený zvyk je jiný, jak ukazuje také sám Wernicke, jenž v předmluvě děkuje prof. Schradrovi za pomoc jemu poskytnutou při upravování takových vysvětlivek. Takto tedy připadá na Davida z poznámek velmi málo.

Úhrnem není pochyby, že překlad Davidův jeví po leckteré stránce dosti značný pokrok, nelze však také popříti, že se i na něm osvědčila stará pravda: stručným býti se snaže, stávám se temným. Jeho důsledné usilování o stručnost výrazu má často za následek, že se porušováním obvyklého spojení slovního, zasahováním do ustáleného slovosledu a užíváním nezvyklých slov a obrazů smysl některých vět a míst zatemňuje, což vše působí dojmem jakési nemírné strojenosti.*) Ze snahy o úsporu výrazu slovního se vysvětlují ty časté věty výpustkové (příkladů je v knize dosti) a z úmyslu nebýti obyčejným a všedním vysvětlí se leckteré výrazy a představy nezvyklé a pro nás méně vhodné (na př. myšlenka *šplhavá* 45; měsíc *šplhá* v báň blysknou 72; stvůry lezly *ropušsky* 128; tanečníci lehce *hopkali* 115; z luny *sedavé* dchnul větříček 129; mračna *klesavá* 134; takť pomáhat či škodit *vplývá* on 168; *lnoucí* hruď 126; [řeka] Gunga *hopká* 140; *smál* se zpěv *hnízdění* 29; peřím *vášnivým* 79; ty, kdož se *zhrdou* z nízkých dolin života 178; než dvakrát *vzpěje* džunglí kur 94; ni v zvířat skráň *s vlásek* tíhy snést té *zodpovídky* . . . 106 atd.). Hledě k tomu ke všemu, o čem v posudku bylo pojednáno, a maje na mysli slova, jimiž p. p. v předmluvě provází vydání své knihy, nemohu jinak nežli úvahu svou uzavříti slovy, že ani tento překlad Davidův není možno uznati za definitivní.

F. Krsek.

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

V Slavii, časopise pro slovanskou filologii, roč. IV (1925), uveřejnil (str. 212—227) polský linguista Witold Taszycki článek Przyrostek -isko, -išče w językach zachodniosłowiańskich, v němž vykládá způsobem i pro nás zajímavým o původu a rozšíření těchto dvou přípon v jazycích slovanských vůbec a záp. slov. zvlášť. Přípony -isko a -išče (novočes. -iště) jsou významem shodné a znamenají buď místo, kde nějaká věc je nebo bývá (ohniště — ohnisko), nebo část předmětu vyjádřeného jménem základním, obyč. držadlo (bičiště — mor. bičisko), anebo mají význam zveličovací, zpravidla potupný (mor. psisko — vých. čes.

*) Tato nepřirozená strojenost je chybou i mnohých jiných novějších překladů z angličiny. Vystačit stůj co stůj s počtem veršů originálů (není-li počet dán samou formou skladby, jako na př. u sonetu) je pouhá malichernost. Trpí-li násilným vměstnáváním do tohoto Prokrustova lože přirozený ráz jazyka, který sám není nadán takovou hutností a takovou zásobou krátkých slov jako jazyk originálu, je to — jak ukazuje p. referent na tomto překladě a jak by to bylo možno ukázati i na mnohých překladech jiných touž snahou vedených — zásada dokonce zvrácená. (Red.)

psiště). Po jednotlivých jazycích slovanských jsou rozloženy tak, že východní a jižní jazyky (ruština, srbština, bulharština atd.) mají jen -išče, polština jen -isko, čeština (slovenštinu v to počítajíc) a lužická srbština přípony obě.

Slova s příponou -išče (jako źgliszcze vedle źglisko, dworzyszcze vedle dworzysko a p.) jsou v dnešní polštině velmi řídká a vyskytují se zpravidla jen u spisovatelů, kteří byli v bližším nebo vzdálenějším styku s jazykem ruským. Týž stav se jeví i v starších památkách polských stol. 14. a násl.; těch několik slov s příp. -išče, která se v nich vyskytují, łęczyszcze, nasadziszcze, pastwiszcze, je z překladů a výkladů biblických, do nichž se dostala z biblických textů českých. Jen pro slovo pastwiszcze nezná autor článku doklad z českých překladů bible, ale i to slovo je v Gebaurových materialiích k Stč. slovníku doloženo ze stč. překladu Proroků Isa. 32, 14 a 104a (o jiných textech nemluvíc). Přes to však tento stav, který se jeví v polštině od 14. stol. jako neomezená téměř vláda přípony -isko, není stav původní. Polská jména místní, jejichž doklady sahají až do 12. stol., jeví stav právě opačný: místní jména s příponou -išče, jako Sobociszcze (dnes Sobocisko), Targowiszcze (dnes Targowisko) a p., jsou v ohromné převaze nad jmény s příponou -isko (Grochowisko, Borowisko a p.), která se vyskytují jen ojediněle. Časem však těchto jmen s příp. -isko přibývá, tato přípona se šíří i k starým jménům na -išče, takže po r. 1400 jména místní s příponou -išče mizejí úplně. Spisovatel stopuje pak stav obou přípon i v jazycích s polštinou sousedících. Z polštiny pronikla přípona -isko do maloruštiny a nabyla převahy nad pův. -išče. Nářečí jihokašubská, sousedící s polštinou, jeví týž stav jako polština, kdežto nářečí severokašubská a polabština mají jen příp. -išče. Lužická srbština má obě přípony, a to -isko jen ve významu zvelič ovacím, -išče ve významech všech této příponě slušejících. V češtině (se slovenštinou) užívá prý se obou přípon, -iště i -isko, souznačně ve všech jejich významech. Pro poznání vývoje obou přípon a jejich vzájemného poměru bylo by třeba prostudovati dějiny místních jmen na celém území československém. Takové práce dosud není kromě knihy Černého-Váši o moravských jménech místních, z níž spisovatel článku usuzuje, že v této části našeho území žijí oba tvary jmen místních, Hradiště i Hradisko, vedle sebe (jen Vsisko na Olom. slulo prý původně Vsiště).

Vyličiv takto rozšíření obou přípon i jejich historii v polštině, podává spisovatel výklad o jejich původu. Až dosud se mělo za to, že přípona -išče vznikla z -isko připojením další přípony -jo (-isk-jo) a p. Výklad ten právem zamítá T. jako nemožný z té prosté příčiny, že -išče je starší (obecně slovanské), -isko mladší (jen záp. slov.). Podle T. starší z obou přípon, -išče, vznikla z příd. jmen s příponou -istý, jako je pol. kamienisty, skalisty a p., jejichž jmenný tvar střední na -isto změnil se přidáním další přípony -jo- v -iščo, -išče (srov. čes. ujistiti — ujišťovati — ujišťovati). Námitkou proti tomuto výkladu, kterou si sám T. činí, mohla by býti okol-

nost, že se přípona -istý vyvinula teprve časem z příp. -itý (kamenitý) tak jako -astý z -atý (pol. głowiasty, č. hlavatý) a že v některých jazycích slovanských schází; v luž. je jen -itý, v češtině (kromě mladistvý, celistvý, stč. plodistvý, v nichž je příp. -istý sloučena s příp. -vý) také jen -itý (v slovenštině je — dodáváme — -istý arci hojnější, v. NŘ. 8, 18). Je-li výklad Taszyckého o vzniku přípony -iště z adjektivní přípony -istý (= itý) správný, bylo by podle našeho mínění významové východiště slov na -iště ve významu augmentativním, zveličovacím: pastviště by bylo znamenalo tedy především místo »pastvité«, kde je hojně pastvy. Významy další, t. j. význam čistě místní (zároveň s označením držadla), který je v č. ohniště, bičiště, a význam hanlivý v pol. chłopiszcze, vyplývaly by pak z onoho významu základního jednak setřením významu zveličovacího (pastviště = kde je pastva), jednak zabarvením citovým (chłopiszcze = chlap velký, a tedy neforemný).

Příponu -isko vykládá T. zkřížením obou přípon v názvech místních velmi často se vyskytujících, t. j. přípony -iště, o níž byla právě řeč, a přípony -sko (= středního tvaru jmenného příd. jmen na -ský), jako Bielsko, Końsko a p. Výklad Taszyckého je prostý a pravděpodobný; jedinou jeho závadou je, že jej nelze konkretně prokázati. Přechod od -išče k -isko dál se na půdě historické a bylo by možno očekávati, že aspoň na některém ze starších jmen na -sko bude možno demonstrovati tento přechod, na př. že se místo tvaru Końsko objeví časem tvar Konisko a p. Ale dokladů takových T. neuvádí, a nebylo by je, trvám, možno uvésti ani z území československého, pro něž T. předpokládá týž vývoj jako v polštině.

Mluvě o češtině, vytýká T. českým mluvnicím (Mazonově a Gebaurově-Ertlově), že viděti v příponě -iště (-išče) jen příponu významu místního a v příponě -isko příponu hlavně augmentativní neodpovídá poměrům panujícím v živém jazyku a že je to najisto strojené. Ale toto tvrzení není ani přesné (v obou uv. mluvnicích uvádí se vedle -iště i -isko jako přípona místního významu, byť mnohem řidší) ani správné. Nehledíme-li k nářečím, můžeme připustiti jen tolik, že se v češtině spisovné (vyšlé z nářečí středočeského) historickým vývojem udržela vlastně jen přípona -iště a jen ve významu místním (počítajíc v to i slova jako bičiště, lučiště a p.). Co je v dnešním spisovném jazyku na víc, je novější nános původu buď mimočeského nebo nářečního. To platí především o několika málo slovech na -isko významu místního, jako stanovisko (vedle staršího stanoviště), hledisko (v. hlediště), chnisko (v. ohniště), středisko (v. střediště), ložisko; to jsou vesměs slova už novočeská a knižní, napodobená podle pol. slov. stanowisko, ognisko, środowisko, łożysko (jen hledisko si utvořil Marek pro složeninu hlediskosloví) a v oblibu uvedená vlivem spis. moravských jako tvary »plnější a jadrnější« (srov. Bartošovo bydlisko a j.); to platí i o slovech křovisko (s významem jinak pojatým proti pol. krzewisko a staršímu čes. křoviště = místo křovím

zarostlé), přízvisko (pol. przezwisko, przyzwisko) a j.*) Význam augmentativní, hanlivý je v spis. jazyce u přípony -isko rovněž teprve novějšího a knižního původu, většinou z nářečí východních, moravských (kde se -isko střídá s příponou -sko: chlapisko — babsko) a slovenských; proto také se jim v Čechách dobře nerozumí a pokládají se zcela opačně za deminutiva (vousiska = malé vousy, skalisko = útes skalní a p.). Přípona -iště v spis. jazyce významu zveličovacího a hanlivého nemá vůbec. Jediný živý typ spisovný, podle něhož se dosud tvoří, je pastviště = místo pastvy.

Tak bylo i v starším jazyce spisovném. Památky stč. i zachovaná jména místní západočeská užívají jen přípony -išče (významu místního): ohnišče, Hradišče, lučišče; přípona -isko se v západní češtině vůbec nevyvinula, třebaže místní jména na -sko (s významem ovšem spíše pomístným n. krajovým) jsou v češtině starší právě tak častá jako v polštině. Přípona -išče byla patrně pravidlem i na Moravě; svědčí tomu jednak zbytky starých apelativ jako ohnišče, řečiště (Bart., Dial. I, 145), jednak i starší tvary jmen místních, jako Hradišče (1126), Strážišče (1373), Vsišče (1253), Lučišče, Stajišče (1365, dnes Stejšť), Stanovišče (1327), Mostišče (1240) atd. (v. Černý-Váša, Míst. jm. mor.). Také v starší (i novější) místní nomenklatuře slovenské (u Chaloupeckého) jsou tvary Hradišče, Hrachoviště, Ihriště, Orviště, Sobotiště a p. Dnes je u podstatných jmen apelativních významu místního na Slovensku v užívání přípona obojí (strnisko i strniště, dial. strništo), na Moravě je pravidlem přípona -isko, která přesahuje i do vých. Čech (strnisko a p. na Polnicku, Litomyšlsku, tam také Dvořisko, ves novějšího původu u Chocně, Týnisko u Vys. Mýta m. pův. Týništko, Sedlisko u Č. Dubu). Zdá se tedy podobno pravdě, že koncovka -isko, která se vyvinula na území polském způsobem od T. vylíčeným, šířila se odtud kruhovitě nejen na východ (do maloruštiny) a na sever (do nář. jihokašubských), nýbrž i na jih (do slovenštiny) a hlavně na západ, vytlačujíc starší příponu -iště. Tato vlna, podporovaná i na území československém (aspoň ve jménech místních) jmény na -sko a snad i spoustou jmen na -ko, zastavila se až na hranicích českých před pevnou již tradicí spisovnou. Pro slova na -išče, -isko s významem zveličovacím a hanlivým stěží se najdou doklady písemné v starší češtině (patří sem mírně pejorativní »dobrotisko« u Veleslavína), z čehož ovšem neplyne, že by starší čeština takových slov s příp. -išče byla neměla. Slova

---

*) Dvojí původ těchto přípon se projevuje i v dvojím významu, v jakém slov takto utvořených dnešní jazyk namnoze užívá: ve významu konkretním, a tedy více lidovém, užívá se slov s příponou -iště, ve významu abstraktním, a tedy spíše knižním, učeném, slov s příponou -isko. Na př.: ohniště = místo pro oheň — ohnisko = bod, kde se stýkají paprsky; stanoviště = místo stání (na př. stanoviště automobilů) — stanovisko (n. stanoviště = = zřetel, s něhož něco posuzujeme; hlediště = místo, odkud hledíme (v divadle a p.) — hledisko (n. hlediště) = stanovisko. Slova ložisko, křovisko, skalisko, přízvisko, středisko i středisko jsou čistě knižní; skaliště podle Kotta znamená (v usu patrně místním) skalnaté pole.

toho druhu známe jen z dnešních nářečí: slova na -isko, jako dvořisko (velký nebo špatný dvůr), chlapisko, nožisko z nářečí moravských, slovenských a východočeských (na př. z Litomyšlska), slova na -iště, jako psiště, hošiště (ale chlapisko), z nářečí podkrkonošských.

Popsali jsme dodatkem ke zprávě o článku polského linguisty těchto slov se týkajícím zhruba rozložení těchto přípon na území československém, protože bychom byli povděčni našim čtenářům, kdyby nám svými zprávami přispěli k přesnějšímu určení hranic obou těchto přípon. Šlo by nám zejména o to zjistiti, kde se slova s příponou -isko s významem místním (pastvisko = kde je pastva, bičisko = držadlo biče) vyskytují na území českém a slova téhož významu s příponou -išče, -iště na území moravském a kde se užívá slov s příponami -isko, -iště (-išče) s významem zvelič ovacím a hanlivým (psisko, psiště = pes velký n. nepěkný).

*

K posudku o nových knihách pro mládež, otištěnému v 3. sešitě letošního ročníku NŘ., připojily Nár. listy ze dne 18. března v rubrice »Literatura a věda« krátkou úvahu, v níž proti mínění p. recensenta, který prý přijal plně za své stanovisko Gebaurovo opravovati jazyk školních knih třeba i v básních, stavějí názor, který vyslovila dodatkem k oné recensi redakce NŘ. a který referent Nár. listů uznává za správný. Autor našeho referátu o nových knihách pro mládež, p. A. J. Doležal, požádal redakci, aby konstatovala, že sice uvedl mínění Gebaurovo pro jeho zajímavost, ale že by ani on s ním vždy a všude nesouhlasil, nýbrž že se srovnává ve všem s redakční úvahou k jeho referátu připojenou.

HOVORNA.

BEZ OHLEDU (J. H.). Sloveso ohlédati se je nedokonavý tvar k ohlédnouti se a znamená v původním svém smyslu buď dívati se okolo sebe anebo aspoň za sebe. Z významu dívati se za sebe nač (ohlédati se nač) s tím úmyslem, zdali se té osobě nebo věci, která za námi jde, se veze atd. nestala nějaká škoda, neztratila-li se a p., vyvíjí se pak přenesený význam míti pozor na něco, hleděti si čeho, dbáti čeho atd. Čteme-li v Kral. 1. Mojž. 45, 20: »vezměte sobě ze země egyptské vozy pro děti a ženy své a vezměte otce svého a přijďte, aniž se ohlédejte na nábytky své«, vidíme dobře, jak smysl původní přechází ve smysl přenesený; proti tomu v 2. Mojž. 5, 9, kde Farao praví o židech» nechť se přitíží robot mužům těm, aby se neohlédali na slova lživá« (t. j. Mojžíšova), má sloveso ohlédati se již význam přenesený. V dnešním jazyce lidovém sloveso ohlédati se bylo vytlačeno

svým druhotvarem ohlížeti se, který má významy tytéž (ty se ohlížíš na lidi víc než na Pána Boha Němc. Sp. 3, 217). Stejné významy mělo i dokonavé sloveso ohlédnouti se nač (na př. ohlédni se na smlouvu Žalt. 74, 20), ale v novějším jazyce mívá zpravidla jen význam původní; slovesa tohoto se užívalo nejčastěji k vyjádření trvalého stavu anebo v tvaru záporném (neohlížej se, neohlížeje se a p.), a proto tvaru dokonavého (jako u dbáti) nebylo hrubě třeba. Od slovesa ohlédati se tvořilo se podstatné jméno slovesné ohlédání s významem zase dvojím, 1. dívání nazpět n. kolem sebe, 2 dbaní, hledění si čeho a p.; bez ohlédání (se) nač znamenalo tedy »bez věnování pozornosti čemu« a p. Na př. Jungmann cituje z 2. Apologie stavů (1618): jedni s druhými, bez ohlídání se na náboženství spřízňujíce se, za jedno všichni býti mají, a Bratří ve výkladu na Deut. 12, 2 píší: tak aby celost srdce, bez ohlédání se na jakýkoli těla rozum, spatřována byla. Podst. jméno ohlédání bylo v novějším jazyce nahrazeno souznačným slovem ohled. Je to i v tomto významu slovo lidové; na př.: musíš míti na mne ohled, ten člověk nemá žádné ohledy (na Moravě: mět na koho ohlednost Bart., Dial. 1, 240). Místo »bez ohlédání se nač« říkáme tedy »bez ohledu nač« = nehledě na to, nedbaje toho a p. Kott cituje z Komenského: odložte při té věci ohledy na osoby, a tak bývá i u spisovatelů nč.: všecko maluje čtyřmi barvami bez ohledu na pravdivost Havl. Sp. 2, 54; (lidé se starali, aby) nezhynula paměť jich bez ohledu (na to), dobrá-li či zlá Jungm., Ztrac. ráj 2, 265 a č. Odtud se pak užívá i pouhého »bez ohledu« s významem »na nikoho, na nic se neohlíženje«; na př.: pronesl jsem všecko bez ohledu, nešetře ani cizozemců ani Rusů Havl., Sp. 2, 155. Tento výraz bez ohledu je pak základem příd. jména bezohledný, o němž jsme vykládali 8, 154. V témže významu se užívá podst. jména ohled i ve rčení významu opačného »z ohledu«: neučiním to z ohledu na vás = protože se na vás ohlížím, protože vás dbám. Brusy sice výraz »bez ohledu nač« nerady vidí, ukazujíce na to, že Bratří psali »bez ohlédání se« a že je možno říkati také »nedbaje nač, nešetře čeho, nemaje zření k čemu«, ale to ovšem nemůže býti důvodem, abychom výraz bez ohledu nač zamítali jako nesprávný — snad jen proto, že připomíná něm. ohne Rücksicht. Věta »ministerstvo má právo objednati nedodaný počet obručí na účet firmy kdekoliv, bez ohledu na kupní cenu« je tedy správná. Chybná jsou taková rčení se slovem ohled, kde ohled neznamená ohlížení se na něco, přihlížení k něčemu, dbaní něčeho a p., nýbrž, jak o tom NŘ. vykládala skoro v každém ročníku, prostě jen zřetel, hledisko, pohnutku a p.

DÁLE (L. Č.). Nevíme, proč by bylo chyba, klepe-li někdo na dveře, ozvati se mu slovem d á l e. Náš venkovan pobízí ke vstupu slovy ‚jen dál, pojďte dál', je-li s příchozím venku, vede jej ‚dál' nebo jej zve slovy ‚jděte dál'; něm. weiter se tak neříká, abychom z toho soudili, že jsme se naučili říkati ‚dále' od Němců. Že z předsíně, či odkud host přichází, do pokoje nebývá daleko, nemůže přece býti uváděno proti správnosti slova ‚dále' při vstupu, vždyť můžeme pokročiti o jediný krok nebo o ještě menší vzdá-

lenost ‚dále', jako něco může trvati o pouhý okamžik ‚déle'. Ani nevidíme, že by brusy toto ‚dále' zapovídaly. Říkají-li na Moravě (Kott 6, 4) ‚volno', je to jistě také správné, ale neplyne z toho, že by se toho musil chytati, kdo je zvyklý říkati ‚dále'. Ani ‚vejděte' nebo ‚vstupte' není chyba, ale jako všechno neobvyklé páchne to dělaností.

HŘIBÁRNA (J. H.). Tomu slovu bude Čech rozuměti leda v tom smyslu, že je to továrna anebo dílna na hřiby; má-li však znamenati místo, kde se pěstují odstavená hříbata, bude dobře, když se k němu připojí pro každého Čecha překlad do češtiny nebo potřebný komentář. Nevhodná je tu nejen přípona, nýbrž i sám základ slova. Kmen slova je ten, který vidíme v 2. pádu hříbět-e nebo v 1. p. mn. hříbat-a. Proto je příd. jméno hříběcí (srst), ne hřibský ani hřibový, zdrobnělina hřibátko, ne hříbko; proto se také tomu, kdo dělá košťata (jak se dnes mluví), říká košťatář.

LOŽITI (B. H.). Prostého slovesa ložiti v dnešním spisovném jazyce nemáme. Za svědectví jeho existence nelze pokládati jeho složeniny jako položiti, odložiti, složiti a p., protože v složeninách bývají často slovesa kterých se v tvaru prostém buď přestalo užívati anebo kterých se tak nikdy neužívalo, jako -bíjeti, -kládati, -nášeti, -zývati atd. Najdeme-li přece sem tam doklad slovesa ložiti mimo nářečí, bývá to užití čistě individuální a má příčiny zvláštní. Ložit říkají karbaníci ve smyslu ‚odložit do talonu karty', které se hráči nehodí; sloveso ložit je tu přiděláno k slovesu odložiti jednak podle něm. Karten ablegen — Karten legen, jednak z potřeby mít takové sloveso jako volit, hlásit, bít a p. Mimo karbanický žargon se ho v tom smyslu nikde neužívá (neříkáme na př. knihu ložit m. odložit atd.). Někdy se vyskytne sloveso ložit v řeči básnické, která i jinak mívá zálibu v slovesech nesložených jako slát, zvát se, slouchat a p. Pokud víme, užil ho Neruda v Baladách a rom. (str. 24): »mnich ... hrdě na prsa své ruce loží (= klade)« z příčin rytmických a rýmových (rým: boží). Jinak se vyskytuje prosté sloveso ložiti jen dialekticky, na př. na Valašsku: po obou stranách chalupy ložiły sa (= kladly se) na zimu hraně drév, anebo v jiných slovanských řečech, na př. rus. tuman ložitsja (= mlha se klade) nebo srbch. ložiti drva na vatru. Z toho ze všeho arci ani zdaleka není možno vyvozovati nějaké oprávnění k tomu, aby se slovem ložiti vyjadřovalo v železničním názvosloví to, pro co máme už odedávna v češtině slovo nakládati, naložiti. A i kdybychom pro něm. beladen neměli dosud slovo domácí anebo ho nemohli z jakýchkoli důvodů v tom smyslu užíti a kdybychom si musili k tomu cíli vypůjčiti odkudkoli prosté sloveso ložiti, musili bychom mu ponechati význam, v němž se ho jinde užívá a který mu i podle jeho tvaru náleží, t. j. význam slovesa nedokonavého, rovnající se významu slovesa klásti, jehož existence ovšem by činila výpůjčku zase ilusorní. Pro toho, kdo správně jazykově cítí, nemohl by tedy výraz »vůz ložený« znamenati nic jiného než vůz kladený, někam ukládaný, ne však naložený. Potřebu tohoto výrazu vůz ložený v železničním názvosloví odůvodňují jeho

obránci tím, že je ho třeba k tomu, aby se vyjádřil rozdíl mezi vozem, který je aufgeladen, t. j. naložen na jiný vůz, protože je na př. porouchán a na vlastních kolech se k opravě dopraviti nedá (= vůz naložený), a mezi vozem, který je beladen, t. j. do něhož je naloženo zboží (= vůz ložený). O potřebě takto odůvodňované platí doslova to, co jsme napsali o potřebě slova směrodatný v Hovorně 2. sešitu letošního ročníku. Je to potřeba Čecha německy myslícího; je-li za něm. aufladen naložiti, musí býti za beladen také nějaké ložiti, a není-li takového slova, musí se stůj co stůj udělat, vypůjčit atd. a hlavně to musí býti zase slovo jedno, jako to mají Němci. To je věčná kletba naší úřední terminologie a hlavní pramen její nečeskosti. Pro toho, kdo terminologii sestavuje, má býti první zásadou vyčerpati především domácí zásobu slov, a to v těch významech, v jakých se jich nejčastěji užívá; to je podmínka srozumitelnosti. Naložený vůz (plně naložený vůz) je každému Čechu vůz, na nějž nebo do něhož je naloženo zboží, tedy vůz, o kterém říká Němec, že je beladen; to je význam v jazyce ustálený, který mu musí býti ponechán i v odborné terminologii, jde-li o vůz. My ovšem říkáme také o nákladu, o zboží, že je naloženo (na vůz, do vozu), užíváme tedy slova naložiti i ve smyslu něm. aufladen. Je-li nákladem na vůz naloženým zase vůz, mohl by výraz »naložený vůz« arci znamenati vůz spodní i svrchní. To je případ výminečný, v praxi řídký, a proto není pro něj v jazyce zvláštního výrazu; bylo-li by tedy už třeba hledati výraz nový pro potřeby čistě odborné, mohlo by se hledání vztahovati jen na tento případ (aufgeladen), nikoli na případ normální (beladen), pro nějž označení máme. Tímto hledaným slovem nemůže býti slovo ložený z důvodů výše uvedených. Mohlo by jím býti snad stč. slovo vzložený, ale ani toho slova dnes už v tom významu hrubě neužíváme. Ale nemusí jím býti vůbec žádná složenina -ložiti a také to nemusí býti slovo jediné, neboť v každém jazyku je spousta slov, které se v jiném jazyku jediným zase slovem tlumočiti nedají. A tu dochází k druhé zásadě, kterou se má říditi odborný terminolog, t. j. že při hledání scházejícího výrazu má míti na zřeteli především představu, věc samu, a nikoli vzor slova cizího. Čech, který neumí německy, vida takový vůz aufgeladen, řekl by asi, že je to vůz na voze, naložený na jiný vůz, připravený k odvezení, naložený k opravě, odvážený atd., zkrátka vypomohl by si slovem jiným, jenom »ložený« by jistě neřekl. A v tom směru, t. j. v úplné emancipaci od výrazu německého, je třeba hledati jeho český ekvivalent. »Pardonovati« sloveso ložiti my nemůžeme, protože k takovému pardonování nemá nikdo jiný práva než jazyk sám svou dlouhodobou praxí. Při slovesech »předávati« a »považovati (koho zač)« nešlo o »pardonování«, nýbrž o vyvrácení brusičských omylů a tedy o rehabilitaci těchto výrazů. Toho ovšem u slovesa ložiti není.

PACHOLEK, PAHOLOK (J. T.). Říkají-li za č. pacholek Slováci paholok (s pohybným o, 2. p. paholka), nelze prostě říci, že změnili pův. ch v h nebo my pův. h v ch. Podati nepochybný výklad této neshody je nemožno,

protože není věcí, jež by umožňovaly bezpečný soud. Nikdo neví, jsou-li oba tvary pův. totéž slovo, a jsou-li, který má znění původnější. Miklosich 253 ani Berneker 1, 395 sloven. tvaru neuvádějí; ale hlásková nestejnost mezi obojími tvary je i mimo území čs. (pol. pacholę, pacholek, hluž. pachoł, dluž. pacholc = pachole, v. hluž. hóle, dluž. góle ‚dítě'). Pojem ‚otrok, sluha' bývá vyjadřován slovy, jejichž etym. význam je vl. ‚dítě, hoch' (snad byli pův. otroci z uloupených hochů); slov. rob' (rab') je příbuzno se slovem robě (k tomu něm. Erbe ‚dědic', lat. orbus, řec. orfanos ‚sirotek', stind. arbhas ‚malý, hoch'), slovo otrok (pův. snad ‚nemluvící, nemluvně') v církev. památkách znamená ‚hoch' i ‚otrok', pod. je i č. pachole, pacholík, sloven. paholʼa, paholčok. Č. pacholek pojí Miklosich s rodinou slov, znamenajících nedospělé, ‚holé' osoby (holec, holka, holeček; hoch, domácký tvar m. holec jako kmoch, brach, Vach atd. m. kmotr, bratr, Václav), má tedy za pův. tvar paholek; Berneker má za pův. tvar pacholek a odkazuje na rus. chólit ‚chovati v čistotě, hýčkati', chólja ‚opatrování', chóleň ‚mazánek' (slov podobných mimo ruštinu a malorušt. není). Je-li č. i sl. slovo pův. totéž, byla by zde nebo onde nastala hlásková změna přichýlením k jiné slovní skupině: buď č. pacholek m. paholek je podle sl. páchati (znamenalo-li to, jako v ruštině, pův. práci, na př. polní), anebo je sl. paholok m. pacholok podle holec.

POBÍRATI, POBRATI (7, 75). O stálém platu se říkávalo ještě před válkou a za války, že X. nebo Y. má nebo dostává měsíčně nebo ročně tolik a tolik korun. Že se to málo kryje se smyslem slova beziehen, jehož užívala úřední řeč německá, nikomu nevadilo; jen žertem časem někdo řekl, co ‚potahuje'. Od té doby, co máme svůj úřední jazyk československý, nemáme již služebních platů, nýbrž je ‚pobíráme'. A poněvadž se podle přísných brusů máme vyhýbati budoucím časům s pomocným slovesem b u d u — nemáme říkati na př. »zítra budu psát domů«, nýbrž »dopíšu, napíšu« (bohužel nám ještě nikdo neřekl, jak se má správně po česku říci na př. věta »zítra budu celý den psát«) —, je podle nejnovějšího novinářského vynálezu bud, č. slovesa brátí nikoli ‚budu brátí', nýbrž ‚poberu'. Tak jsme čtli ve več. Nár. listech 6. dubna 1926 o režiséru, který byl zařaděn se čtyřmi herci do první třídy umělců Nár. divadla: »nepobere však na základě této kvalifikační hodnosti příslušných zvýšených kvalifikačních přídavků«. Snad jsou ty přídavky tak veliké, že by jich jediný člověk ani najednou nepobral?

PŘEDPIS, PŘEDPRODEJ (J. K.). Skládá-li se předložka před- se slovesy (nebo kmeny slovesnými), má v složeninách původních význam toliko místní. Proto ji nalézáme nejčastěji ve spojení se slovesy znamenajícími pohyb v prostoru, na př. předejíti (= jíti před někým), předběhnouti, předstoupiti a p., předložiti (= položiti před někoho), přednésti, předvésti, předpustiti, předhoditi atd. Složeniny, v nichž má před- význam jiný než místní, na příklad časový, jsou většinou napodobeny podle složenin cizích: předpovídati podle praedicere, předvídati podle praescire, nč. předplatiti po-

dle vorausbezahlen, pränumerieren, předmluva podle praefatio, nč. předsudek podle praejudicium atd. Mnohá ze slov takto utvořených časem zanikla (předjednání a p.), mnohá se ovšem ustálila a užíváme jich podnes. Ale slova nová, v nichž by před- mělo míti význam časový (= napřed, dříve), tím způsobem se netvoří, a tvoří-li se, mají vždycky za vzor slovo cizí. Proto jsme varovali již dříve v NŘ. na př. před slovesy jako předehřáti, předkoupiti (3, 158), před podst. jmény jako předporada (4, 283), předřečník (6, 146), a proto za nesprávné pokládáme i slova předprodati, předprodej. Sloveso předepsati, předpisovati náleží mezi slovesa toho původu jako předpovídati a rozšířilo se vlastně až v době novější; jeho vzorem bylo lat. praescribere a jím se řídil i jeho význam. Dříve se ho užívalo také ještě ve významu původnějším, t. j. napřed, dříve psáti (slova předepsaná = slova dříve, výše psaná); dnes se význam reální (= psaní), poněkud jinak pojatý, udržuje na př. v praxi školské, předpisuje-li učitel žákům na tabuli. Jinak se slovesa předepsati, předpisovati užívá dnes — jistě ne bez vlivu něm. vorschreiben — ve smyslu přeneseném, ukládati, nařizovati atd. Odtud předpis znamená buď předlohu, vzor při psaní, anebo nařízení, příkaz; význam ‚prvé, dřívější napsání', v němž se ho užívá někdy v obchodním názvosloví, slovu tomu nesluší.

RESERVOIR (J. H.) je nádržka, obyčejně na vodu, odkud se voda podle potřeby rozvádí. Napsali-li ve Večeru (14. dubna) na útěchu vkladatelům jistého poškozeného peněžního ústavu, že jim nebezpečí nehrozí, protože ústav ten, který léta dobře prosperuje, má značný finanční reservoir, je to útěcha velmi problematická. Možná, že má onen ústav veliký reservoir na peníze, ale jen aby v něm něco bylo! Nebyl by učený pan novinář udělal lépe, kdyby byl postrašené vkladatele ujistil, že má ústav veliké peněžní reservy?

SLOVOSLED. Ve Večeru ze dne 12. dubna byla lokálka nadepsaná: Milost pro komunisty svedené studenty. Tomu by každý Čech rozuměl tak, že se milosti dostává komunistům, kteří byli od studentů svedeni. Ale dnešní žurnalistické češtině porozumíme často jen tak, když si ji přeložíme do němčiny. Tedy: Begnadigung der von den Kommunisten verführten Studenten. Teď jsme teprve doma: Milost pro studenty od komunistů svedené. Nebylo by záhodno, aby některé české noviny vycházely s paralelním překladem německým, aby jim čeští čtenáři správně rozuměli?

STOLÍN (V. K.). Výklad jména v dnešní jeho formě, není-li po ruce dostatek dokladů starých, je nesnadný a musí přestávati jen na domněnkách. Odvozovati jméno Stolín od subst. stůl, stolu, jak by se na první pohled zdálo nejsnazší, znesnadňuje i význam slova stůl i tvar tohoto místního jména. Je-li v starších zápisech místních tvar Stoliny, bylo by možno uvésti jej ve spojitost se jménem jako Stolinky, které vypadá na pohled jako jeho tvar zdrobnělý. Jméno Stolinky je však lidovou etymologií (podle stůl, stolu) obměněný starší tvar Stvolinky n. Stvolenec. Z téhož základu

stvol- jako Stvolinky je odvozeno také místní jméno Stvolny v Čechách (u Manětiny) a Stvolová na Moravě (u Boskovic). Stvol je slovo, které v starším jazyce dosvědčeno nemáme, leda bychom pokládali za ně s Miklosichem slovo štbol, které cituje Jungmann ze starého rukopisu lékařského (jelení koření má kořen černý a štbol ušlechtilý), nč. stvol ve významu botanickém = stonek převzal Presl z rus. stvol n. stvolina. Ale stvol se vyskytuje i v jiných jazycích slovanských a svědectvím jeho někdejší existence v českém jazyku mohou býti právě uvedená jména místní. Jaký byl základní význam slova stvol, nedá se dobře říci. Nejčastěji se objevuje ve dvou významech, které spolu najisto souvisí; znamená jednak rostlinný stonek, zvláště dutý (a v tom významu se přenáší i na podobné předměty jiné, píšťalu, rourku, hlaveň a pod.), jednak různé druhy rostlin, nejčastěji okoličnatých, které mají stonek dutý; v srbochorv. znamená cvolina n. cvolika (cv- m. stv-) rozpuk (Cicuta virosa) n. bolehlav (Conium maculatum), v ruštině značí stvolja třebuli neboli kerblík (Anthriscus silvestris), stvol pak známou a starou kulturní rostlinu evropskou pastinák neboli pastrňák (Pastinaca sativa); v církevní slovanštině je stvolie název kopřivy. Je-li tedy správná domněnka, že míst. jméno Stoliny náleží do téže skupiny jmen jako Stvolinky (Stvolenec), Stvolny a Stvolová, bylo by možno v něm jako v těchto jménech viděti jméno odvozené od místa, kde rostla bylina zvaná stvol (jaká by to u nás byla bylina, je ovšem nemožno se dohadovati). Stvolina by tedy byl především název porostliny utvořený příponou -ina, tak jako leština (z léska = líska), jedlina a p., původně snad čísla jednotného, později — jak to bývá u míst. jmen dosti často — změněný v plurál Stvoliny a po zániku slova stvol přetvořený lidovou etymologií v Stoliny. Tvar Stolín mohl vzniknouti pak v německých kancelářích patrimoniálních úřadů. Pokud jde o ostatní míst. jména z téhož základu odvozená, bylo by Stvolová příd. jm. ženského rodu jako Borová, Višňová a p., Stvolenec zpodstatnělé příd. jméno stvolný (Stvolnec, 2. p. Stvolence) jako Bzenec a p., a Stvolny zase pomnožný tvar m. Stvolna, pův. snad Stvolná (žen. tvar příd. jména stvolný), jako je Březná, Olešná a p.

ŠTĚRK. Je ku podivu, jak málo rozumí české čtenářstvo českému písemnictví: jsou na př. u nás lidé, kteří ani nevědí, že veliká většina našich překladatelů špatně rozumí jazyku, z něhož překládá, a stejně špatně umí česky. Tak se nás ptala horlivá čtenářka románů, proč v Německu štěrkují parkové cesty a v čem to po nich chodí německé paničky a slečinky (o pány se v svém sobectví nestará); naše obuv prý by to přece nevydržela. A zatím jen pan překladatel na př. Marlittové prostě neví, že něm. Kies je Kies, totiž písek, jakým i u nás se sypou cesty (ne práškový písek na fasády), a že č. štěrk je štěrk, totiž to, čím se štěrkují silnice, něm. Schotter. To by se nás konec konců mohl někdo také ptát, proč je v Německu nebo ve Francii tolik koktalů; jako by každý překladatel musil věděti, že něm. stammeln (přerývaně, vzlykavě, nezřetelně mluviti, zajíkati

se, mumlati a p.) je něco jiného než stottern (koktati) a že franc. bégayer má obojí význam.

ZABÝTI. Naši spisovatelé v posledních letech objevili bohatý zdroj, z něhož čerpají doklady své jazykové bohaté tvořivosti; jsou sice lidé, kteří v nich vidí spíše doklady lenivého pohodlí, kterému je milejší mechanické odrhování téhož motivu než snaha vystihovati, oč jde, prostředky danými, ale móda je móda. Tak dnes stále čteme, jak někdo zavzpomínal, zazáviděl, zaprosil, zatušil něco, zaprahl nebo zapátral po něčem, něco někomu zazáviděl, jak se mu něco zazdálo, jak se něco zazmítalo atd. atd. Kdyby kdo chtěl persiflovati schopnost našeho jazyka vystihovati vidové rozdíly slovesnými předložkami, nemohl by to činiti ničím lépe než takovýmito domnělými krásami. V těchto dostihách o několik koňských délek předstihl ostatní spisovatele nový jejich spolubojovník A. C. Nor v knize, která se jmenuje Bürkental, vyšla v Nuslích 1925 jako 7. sv. knihovny „Mladí autoři" a podle titulního listu je »naprosto ne román«, podle oznámení vzadu »náčrt románu«; čteme tam na str. 20 větu, již na památku zachycujeme: »najednou zabylo Bryčkovi úžasně líto, že Olga uťekla«. Dnes p. Nor píše tak, zítra napíše p. X., že někomu zabylo zima, pozejtří třeba, že zabylo 5 hodin.

ŽIŽKOV — VÍTKOV. Učívali jsme se ve škole, že hora Vítkov u Prahy na památku Žižkova vítězství nad králem Zikmundem v červenci r. 1420 dostala nové jméno Žižkov. To jméno jí dala vděčnost národa, nedovedla ji ho zbaviti ani nenávist habsburských panovníků ke všemu, co páchlo Žižkou, ba obci vzniklé na bývalém Vítkově a pozdějším Žižkově sama rakouská vláda povolila r. 1877 jméno Žižkov a město Žižkov od r. 1881 má dokonce ve znaku obrazy krále Karla a Jana Žižky, tohoto s kalichem na prsou. Teprv republice Československé náleží čest, že horu Žižkov, na níž má státi i pomník Žižkův, její úřad zbavuje jejího staroslavného jména: podle novinářských zpráv ze dne 20. bř. 1926 oznamuje ředitelství státních drah Praha-Jih, že »byla až na d a l š í (tak nepsaly před převratem již ani lepší úřady rakouské) zastavena veškerá doprava« na části trati »následkem sesypání se části stráně vrchu Vítkova«. Až na Žižkově budeme odhalovati Žižkův pomník, snad dnešnímu Vítkovu znova dáme jméno Žižkov?

OPRAVY:

Na str. 122 ř. 3 shora má býti *lidskostí* m. *lidovostí*. Jiné, zjevné omyly tiskařské, jichž se není možno při strojové sazbě uvarovati a jež smysl neruší, jako *konkrétní* m. *konkretní* *z části* m. *zčásti* a p., opraví si naši čtenáři zajisté sami a nám je prominou.

Odpovědný redaktor: Václav Ertl.
Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.